

თანამედროვეობის უახლესი თეორიები.

შესავალი

თანამედროვეობის (Modern) უახლესი თეორიები

1. სოციოლოგიის კლასიკოსები (მარქსი, ვებერი,დიურკემი,ზიმელი) თანამედროვეობის(Modern) შესახებ.

1. თანამედროვეობა როგორც დამანგრეველი ძალა.

2. თანამედროვეობა და იდენტობა.

3. რისკის საზოგადოება: რისკების შექმნა და მართვა.

4. მაკდონალდიზაცია, გლობალიზაცია და ამერიკანიზაცია

5. მოხმარების თანამედროვე საშუალებები.

6. თანამედროვეობა და ჰოლოკოსტი.

7. მაკდონალდიზაცია და ჰოლოკოსტი.

დასკვნა

საკვანძო სიტყვები და გამოთქმები: მოდერნი და პოსტმოდერნი, თანამედროვეობა და პოსტთანამედროვეობა, თანამედროვეობის ძირითადი ინსტიტუტები. დისტანცირება, გამოთავისუფლება, რეფლექსურობა, თანამედროვეობა და ინტიმურობა, რისკის საზოგადოება. ფორმალური რაციონალობის ოთხი განზომილება, ჰოლოკოსტი, მაკდონალდიზაცია, ინფორმაციონალური პარადიგმის არსი. ქსელური საზოგადოება.

1. სოციოლოგიის კლასიკოსები (მარქსი, ვებერი,დიურკემი,ზიმელი) თანამედროვეობის(Modern) შესახებ.

დღეს სოციოლოგიაში გაცხარებული კამათია იმათ შორის ვინც ახლანდელ საზოგადოებას თანამედროვეობად მიიჩნევს და ვინც თვლის, რომ უკანასკნელ წლებში მომხდარი არსებითი ცვლილებების გამო ჩვენ ახალ, „პოსტთანამედროვე“ სამყაროში გადავედით. წიგნის ამ თავში იმ დღევანდელი სოციოლოგების შემოქმედებას განვიხილავთ, რომლებიც მოდერნის ეპოქას ჯერ დასრულებულად არ მიიჩნევენ, ხოლო შემდეგ პოსტმოდერნიზმის ზოგიერთი მნიშვნელოვანი თეორეტიკოსის შეხედულებათა მიმოხილვას შემოგთავაზებთ.

კლასიკოსი თეორეტიკოსები თანამედროვეობის შესახებ.

ვიდრე თანამედროვეობის შესახებ ჩვენი დროის მოაზროვნეთა შეხედულებებზე გადავალთ, შევახსენებთ, რომ კლასიკოსი თეორეტიკოსების უმრავლესობა მოდერნის ეპოქის საზოგადოებას ანალიზებს. ასეთ ანალიზს ნათლად სოციოლოგიის ოთხი უდიდესი კლასიკოსი თეორეტიკოსი: მარქსი, ვებერი, დიურკემი და ზიმელი ანხორციელებს. ყოველი მათგანი თანამედროვეობის აღმოცენებასა და დომინირებულ გავლენას იკვლევდა. თუმცა აღნიშნული მოაზროვნეები თანამედროვეობის უპირატესობებს მშვენივრად აცნობიერებდნენ, მათი შემოქმედების ძირითადი სტიმულია თანამედროვე სამყაროს მიერ გაჩენილი პრობლემების კრიტიკაა.

ცხადია, მარქსისათვის თანამედროვეობა კაპიტალისტური ეკონომიკით განისაზღვრებოდა. მარქსი აღიარებდა იმ სიკეთეს, რაც წინა საზოგადოებებიდან კაპიტალიზმზე გადასვლამ მოიტანა. მაგრამ თავის შემოქმედებაში ძირითადად ეკონომიკური სისტემისა და მისი დამახინჯებული თვისებების (გაუცხოება, ექსპლოატაცია და ა.შ.) კრიტიკას ეწევა.

ვებერისათვის თანამედროვე სამყაროს განმსაზღვრელი პრობლემა ფორმალური რაციონალობის (მისი სხვა ფორმების იგნორირების ხარჯზე) გავრცელება და ამის შედეგად რაციონალობის რკინის გალიის აღმოცენებაა. ადამიანები სულ უფრო მეტად ხდებიან ამ რკინის გალიის ტუსაღები, რომლის შედეგად უნარს გამოავლინონ თავიანთი ძირითადი ადამიანური თვისებები სულ უფრო კარგავენ. რა თქმა უნდა, ვებერი აღიარებს რაციონალობის უპირატესობას – მაგალითად, ორგანიზაციის წინა ფორმებთან შედარებით ბიუროკრატის ძლიერ მხარეებს, მაგრამ უფრო რაციონალობის მიერ გამოწვეული პრობლემების კვლევითაა დაკავებული.

დიურკემის თვალსაზრისით თანამედროვეობას ორგანული სოლიდარობა და კოლექტიური სინდისის შესუსტება ახასიათებს. მოიტანა რა თან დიდი თავისუფლება და მრეწველობა, ორგანულმა სოლიდარობამ აგრეთვე განსაკუთრებით სპეციფიკური პრობლემები გააჩინა. მაგალითად, საერთო მორალის შესუსტების შედეგად ადამიანები გრძნობენ თავიანთ უაზრო ყოფას, რომ ისინი „მიტოვებული“ არიან თანამედროვე სამყაროში. სხვა სიტყვებით, მათ ტანჯავთ ანომია.

ზემოთ მითითებული კლასიკოსებისაგან მეოთხეს, გეორგ ზიმელს აქ ცოტა მეტ ყურადღებას დავუთმობთ, უფრო იმიტომ, რომ ამასწინათ ის ერთდროულად მოიხსენიეს, როგორც მოდერნისტიც (ფრისბი, 1992) და პოსტმოდერნისტიც (ვეინშტეინი, 1993;). რადგან ზიმელი გარკვეული აზრით შეიძლება ორივე კატეგორიას მივაკუთვნოთ, იმიტომ ის წიგნის ამ და შემდეგი თავის მწვენილოვან დამაკავშირებელ რგოლად გვევლინება. აქ განვიხილავთ თუ რატომ უნდა ჩაითვალოს ზიმელი მოდერნისტად, ხოლო შემდეგ თავში მის პოსტმოდერნისტად გამოცხადების არგუმენტებს გავაანალიზებთ.

ფრისბი ემხრობა იმ თვალსაზრისს, რომ „ზიმელი თანამედროვეობის პირველი სოციოლოგია“ (ფრისბი. 1992, გვ.59). მიიჩნევენ, რომ ზიმელი თანამედროვეობის ორ ურთიერთდაკავშირებულ სფეროს – ქალაქსა და ფულად ეკონომიკას იკვლევს. თანამედროვეობა(მოდერნი) ქალაქშია

კონცენტრირებული და აქ ძლიერდება, ხოლო ფულადი ეკონომიკა მოაზრებულია როგორც თანამედროვეობის(მოდერნის) გავრცელება და გაფართოება.

პოჯი (1993) თანამედროვეობის თემას ფულთან მის იმ სახით ურთიერთობაში ეხება, რა სახითაც ის ზიმელის „ფულის ფილოსოფიაშია“ წარმოდგენილი. პოჯი მიიჩნევს, რომ ამ ნაშრომში სამი შეხედულებაა თანამედროვეობაზე გამოთქმული. ჯერ-ერთი, მტკიცდება, რომ მოდერნიზაცია ადამიანს მთელ რიგ უპირატესობებს აძლევს განსაკუთრებით გამოავლინოს თავისი პოტენციური შესაძლებლობები, რომელთაც ვერ ავლენდა თანამედროვე საზოგადოებამდე, რადგან ეს შესაძლებლობები დათრგუნული იყო. ამ აზრით ზიმელი თანამედროვეობას „გამოფხიზლებას, ანუ ადამიანის გვარისათვის ადრე შეუმჩნეველი შესაძლებლობების ნათლად გამოხატულ გამოვლენას“ ადარებს. მეორე, ზიმელი თანამედროვე საზოგადოებაზე ფულის მძლავრ ზემოქმედებას განიხილავს. ბოლოს ზიმელი თანამედროვეობისათვის ამ გავლენის არასასურველ შედეგებზე, განსაკუთრებით გაუცხოების პრობლემაზე ამახვილებს ყურადღებას. ამ უკანასკნელს ზიმელის სოციოლოგიური თეორიის ცენტრალურ პრობლემამდე ზოგადად, და ასევე მის თანამედროვეობის სოციოლოგიამდე – „კულტურის ტრაგედიამდე“, ობიექტურ და სუბიექტურ კულტურებს შორის კავშირის გახლეჩამდე, ან, როგორც ზიმელი წერს, „ინდივიდუალური კულტურის ატროფიასა და ობიექტური კულტურის ჰიპერტროფიამდე“ მივყვართ.

ფრისბის თვალსაზრისით, ზიმელი მახვილს თანამედროვეობის „გამოცდილებაზე“ აკეთებს. ამ გამოცდილების მნიშვნელოვანი ელემენტები – დრო, სივრცე და შემთხვევითი მიზეზობრიობა – ყოველ შემთხვევაში, თანამედროვეობის იმ თეორიების ცენტრალური ასპექტებია, რომლებიც ამ თავში განიხილება: ზიმელის აზრით თანამედროვეობის გამოცდილება წყვეტადი ხასიათისაა: დრო განიხილება, როგორც გარდამავალი, სადაც მისი მიმდინარე მომენტები და ახლანდელი დროის შეგრძნება, დრო, როგორც შორეულისა და სიახლოვის დიალექტიკა . . . და მიზეზობრიობა, როგორც პირობითი, ცვლადი და შემთხვევითი, ერთმანეთს ემთხვევა (1992, გვ.163-164).

მიუხედავად იმისა, რომ ზიმელი, რა თქმა უნდა, შეიძლება პოსტმოდერნისტად ჩაითვალოს და, როგორც შემდეგ თავში ვნახავთ, ეტყობა, პოსტმოდერნისტებთან უფრო მეტი აქვს საერთო ვიდრე სხვა კლასიკოს სოციალ თეორეტიკოსებს, მაინც ასევე ის დასაბუთებულად შეიძლება მოდერნისტად ჩაითვალოს. დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ საკითხები, რომელთაც ის დიდ ყურადღებას უთმობს – განსაკუთრებით ქალაქი და ფულადი ეკონომიკა – თანამედროვეობის(მოდერნის) არსს წარმოადგენენ. ამგვარად, ზიმელიც კი, მარქსი, ვებერი და დიურკემი ხომ თავისთავად, როგორც თანამედროვეობის(მოდერნის) სოციოლოგიით დაკავებული თეორეტიკოსი უნდა შეფასდეს.

1920 წლისათვის სოციოლოგიური თეორიის ეს კლასიკოსები უკვე ცოცხლები აღარ იყვნენ. ახლა ნათელია, რომ 1920 წლის შემდეგ მსოფლიო ძალიან შეიცვალა. პოსტმოდერნის ეპოქის დაწყებასთან დაკავშირებით (თუ ვივარაუდებთ, რომ ის დადგა) თვალსაზრისები განსხვავებულია, თუმცა 1920 წელზე ადრე თარიღს არავინ ასახელებს. საქმე ის კი არაა, ჩაითვალოს თუ არა ამ დროის შემდეგ მომხდარი ცვლილებები ჩვეულებრივ მოვლენებად და

არიან თუ არა ისინი დაკავშირებული თანამედროვეობასთან, ან რომ ისინი ისეთი დრამატული და რადიკალურებია, რომ უმჯობესია დღევანდელი ახალი – პოსტმოდერნიზმის–ტერმინით აღწეროთ. ამ და შემდეგ თავებში სწორედ ამ საკითხებს განვიხილავთ.

ამ ნაწილში ჩვენი დროის ზოგიერთი თეორეტიკოსის თვალსაზრისს გავეცნობით (არიან სხვა მეცნიერებიც რომელთა შემოქმედებას ჩვენ აქ ვერ განვიხილავთ ადგილის უკმარობის გამო) რომლებიც სხვადასხვანაირად თვლიან, რომ ჯერ კიდევ ჯობს დღევანდელი სამყარო, როგორც თანამედროვეობა განვიხილოთ.

თანამედროვეობის(მოდერნის) გამანადგურებელი ძალა.

ენტონი გიდენსი თავისი სტრუქტურაციული თეორიის (იხ. თავი II) შესაბამისად და ასევე კლასიკური თეორეტიკოსების მიერ (მაგალითად, მაქს ვებერის რკინის გალია) შემოთავაზებული შეხედულებების საპირისპირო ალტერნატივის სახით თანამედროვე სამყაროს (რომელიც XVIII ს. ევროპაში ჩაისახა), როგორც „დამანგრეველ ძალას“ ახასიათებს. კერძოდ, ის ამ ტერმინს თანამედროვეობის წინ წამოწეული ეტაპის – რადიკალური, მაღალი, ან გვიანდელი თანამედროვეობის აღწერის დროს იყენებს. გიდენსი ედავება იმათ, ვინც თვლის, რომ ჩვენ პოსტმოდერნიზმის ეპოქაში შევედით, თუმცა მომავალში გარკვეული სახის პოსტმოდერნიზმს არ გამოვრიცხავს. გიდენსის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ ჯერ კიდევ ვცხოვრობთ თანამედროვე ეპოქაში, დღევანდელი სამყარო სოციოლოგიის კლასიკოსი თეორეტიკოსების დროში არსებული საზოგადოებისაგან არსებითად განსხვავდება.

აი როგორ აღწერს ის თანამედროვეობის დამანგრეველ ძალას: ესაა სასწაულებრივი ძალის დაუოკებელი მანქანა, რომლის გარკვეული დოზით მართვას ადამიანები კოლექტიურად ახერხებენ, მაგრამ რომელიც ცდილობს დააღწიოს თავი ჩვენს კონტროლს და ნაწილებად დაიშალოს. დამანგრეველი ძალა ანადგურებს მათ, ვინც წინააღმდეგობას უწევს, მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ ზოგჯერ ის თითქოს მიდის არჩეული მიმართულებით, ის გასაკვირი სახით სრულიად გაუთვალისწინებლად იცვლის მიმართულებას. ეს მოძრაობა სრულებითაც არ არის მთლიანად მიუღებელი და უყურადღებო; ხშირად ის სიხარულის მომტანია და დამაიმედებელი. მაგრამ სანამ არსებობენ თანამედროვე ინსტიტუტები, ჩვენ ვერასოდეს ვერ შევძლებთ ამ მოძრაობის ტემპი და მიმართულება გავაკონტროლოთ. თავის მხრივ ჩვენ ვერასოდეს ვერ ვიგრძნობთ თავს უსაფრთხოდ, რადგან ადგილი, სადაც ეს გზა გადის არსებით რისკს მალავს (გიდენსი, 1990, გვ.139).

როგორც დამანგრეველი ძალა, თანამედროვეობა უკიდურესად დინამიურია, ესაა „შეუკავებელი სამყარო“, რომელიც ცვლილებების ტემპებით, მასშტაბით, სიღრმით ბევრად აღემატება წინა სისტემებს. გიდენსი აზუსტებს, რომ ეს დამანგრეველი ძალა არაა ერთმიმართულებიანი. გარდა ამისა, ის არ არის რაიმე ერთიანი და მთლიანი, ის შედგება რამდენიმე წინააღმდეგობრივი და კონფლიქტური ნაწილებისაგან. ამგვარად, გიდენსი გვეუბნება ჩვენ, რომ არ გვთავაზობს მკაცრი სტილის „დიდ თეორიას“, არ გვთავაზობს მარტივ, ერთი მიმართულების მქონე „დიდ მონაყოლს“.

დამანგრეველი ძალის ცნება სავსებით შეესაბამება სტრუქტურაციულ თეორიას, განსაკუთრებით იმ როლს, რომელსაც მასში დრო და სივრცე ასრულებენ. დამანგრეველი ძალის სახე აღნიშნავს იმას, რაც დროსა და ფიზიკურ სივრცეში გადაადგილდება. მაგრამ ეს სახე არ შეესატყვისება იმ აქცენტს, რომელსაც გიდენსი სოციალური აგენტის ძალაუფლებაზე აკეთებს. როგორც ეტყობა, დამანგრეველ ძალას, თანამედროვეობის ამ მექანიზმს მეტი გავლენა მიეწერება, ვიდრე იმ აგენტებს, რომლებიც მას მართავენ. მოცემული საკითხი თანხმობაშია გიდენსის დამოუკიდებელ ისტორიულ ანალიზთან, რომელიც „მიგვითითებს, რომ სამყაროს შეცვლის ჩვენს უნარზე სისტემური ტენდენციები ბატონობენ.“

თანამედროვეობა და მისი შედეგები.

გიდენსი თანამედროვეობას ოთხ ძირითად ინსტიტუტზე დაყრდნობით განსაზღვრავს. მათ შორის პირველია - კაპიტალიზმი, რომელსაც, როგორც ცნობილია, ახასიათებს სასაქონლო მრეწველობა, კაპიტალზე კერძო საკუთრება, საკუთრების უფლების გარეშე დაქირავებული შრომა და აქედან გამომდინარე კლასობრივი სტრუქტურა. მეორე ინსტიტუტია – ინდუსტრიალიზმი, სადაც იგულისხმება, რომ მრეწველობისათვის გამოიყენება ენერჯისა და მანქანა – ხელსაწყოების არასულიერი წყაროები. ინდუსტრიალიზმი არ იფარგლება მხოლოდ მრეწველობით, არამედ ეხება სხვა სფეროებსაც, მაგალითად, „სატრანსპორტო კომუნიკაციებსა და ოჯახურ ცხოვრებას“ (გიდენსი, 1990, გვ.56). მაშინ, როდესაც ორ პირველ მახასიათებელს ახალს ვერ დაარქმევ, მესამე – ზედამხედველობის შესაძლებლობა ახალია, თუმც ბევრადაა დამოკიდებული მიშელ ფუკოს შემოქმედებაზე. (იხ. თავი 13). გიდენსის განსაზღვრებით „ზედამხედველობა ნიშნავს დაქვემდებარებული მოსახლეობის პოლიტიკურ (ძირითადადში, მაგრამ არა მხოლოდ) სფეროში ქმედებებზე დაკვირვებას“. თანამედროვეობის ბოლო ინსტიტუციონალური განზომილება – ეს არის სამხედრო ძლიერება, ანუ კონტროლი ძალადობის საშუალებებზე, ომის ინდუსტრიალიზაციის ჩათვლით. გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ გიდენსი თანამედროვეობის ანალიზისას, ყოველ შემთხვევაში მაკროდონეზე, ყურადღებას ამახვილებს თანამედროვე ეროვნულ სახელმწიფოზე (და არა საზოგადოებაზე, რაც უფრო მიღებულია სოციოლოგიაში), რაც წინა ეპოქის საზოგადოებისაგან მნიშვნელოვან განმასხვავებელ მახასიათებლად მიაჩნია.

გიდენსის სტრუქტურაციული თეორიის თანახმად თანამედროვეობას დინამიზმს ანიჭება სამი არსებითი ასპექტი: დისტანცირება, გამონთავისუფლება და რეფლექსურობა. პირველი ასპექტია – დროისა და სივრცის დაყოფა, ანუ დისტანცირება (თუმცა მზარდი დაყოფის აღნიშნული პროცესი, როგორც გიდენსის შემოქმედების სხვა ასპექტები, დიალექტიკურია და არა სწორხაზობრივი). თანამედროვეობამდე საზოგადოებებში დრო ყოველთვის სივრცესთანაა კავშირში და დროის გაზომვა არ იყო ზუსტი. მოდერნიზაციის დადგომისას დრო სტანდარტიზირებულ იქნა და დროსა და სივრცეს შორის მჭიდრო კავშირი დაირღვა. ამ აზრით დროცა და სივრცეც შინაარსისაგან „დაიცალა“; არანაირ დროსა და სივრცეს არ გააჩნია პრივილეგირებული მდგომარეობა; ისინი გადაიქცნენ წმინდა ფორმებად. თანამედროვეობამდე საზოგადოებებში სივრცე ძირითადად განისაზღვრება ფიზიკურად, ე.ი. მკაცრად განსაზღვრული ადგილით. თანამედროვე ეპოქის დადგომისას სივრცე თანდათანობით

დასცილდა ადგილს. უფრო შესაძლებელია ურთიერთობა იმათთან, ვინც ფიზიკურად აქ არ არის და მოშორებით იმყოფება. გიდენსი თვლის, რომ ადგილი „ფანტასმაგორიულია“, ე.ი. „ქმედების ადგილები განმსჭვალულია და ყალიბდება მათგან საკმაოდ მოშორებული სოციალური ზემოქმედებით.. .. ქმედების ადგილის „ხილული ფორმა“ ფარავს დისტანციურ მიმართებებს, რომლებიც მის ხასიათს განსაზღვრავენ“ (გიდენსი, 1990, გვ.19).

დროულ-სივრცულ დისტანცირებას თანამედროვეობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს რამოდენიმე მიზეზის გამო: ჯერ-ერთი, ის შესაძლებელს ხდის ბიუროკრატიისა და ეროვნული სახელმწიფოს ტიპის რაციონალიზირებულ ორგანიზაციებს მათთვის დამახასიათებელი დინამიზმით (თანამედროვეობამდელ ფორმებთან შედარებით) და ლოკალური და გლობალური ფორმების გაერთიანების უნარით. მეორე, თანამედროვე სამყარო მოქცეულია მსოფლიო ისტორიის ფუნდამენტურ გაგებაში და ამ ისტორიიდან ქმნის დღევანდელობას. მესამე, აღნიშნული დისტანცირება, გიდენსის მიხედვით, თანამედროვეობის დინამიზმის მეორე წყაროს – გამონთავისუფლების – მნიშვნელოვანი წინაპირობაა.

გიდენსის მიხედვით „გამონთავისუფლება“ გულისხმობს სოციალური ურთიერთობების „მოწყვეტას“ ურთიერთქმედებების ლოკალური კონტექსტებისა და მათი რესტრუქტურირებისაგან სივრცეზე, დროის შეუზღუდავ მონაკვეთებზე“ (1990, გვ.21). თანამედროვე საზოგადოებებში გადამწყვეტ როლს ასრულებს ორი გამხრწნელი მექანიზმი. პირველია, სიმბოლური ნიშნები, რომელთაგან ყველაზე ცნობილია ფული. ფული უზრუნველყოფს დროულ-სივრცულ დისტანცირებას: ჩვენ შეგვიძლია შევთანხმდეთ დროსა და სივრცეში საკმაოდ მოშორებულად მყოფ ადამიანებთან. მექანიზმების მეორე ტიპია – ექსპერტული სისტემები, რომლებიც განისაზღვრებიან, როგორც „ტექნიკური შესრულების სიტემები ან პროფესიონალური ექსპერტიზები, რომლებიც ჩვენი ცხოვრების მატერიალურ და სოციალურ გარემოს აწესრიგებენ“. ექსპერტული სისტემები აერთიანებენ ისეთ პროფესიონალებს, როგორებიცაა ექიმები და იურისტები, მაგრამ ჩვენს ყოველდღიურობაშიც, ჩვენი მანქანები და სახლები, ასევე შექმნილა ექსპერტული სისტემების მიერ და განიცდიან ზემოქმედებას მათი მხრიდან. ექსპერტული სისტემები დროსა და სივრცის მიღმა ქმედების გარანტიებს (თუმცა რისკი არის) გვაძლევენ.

თანამედროვე საზოგადოებებში სადაც მნიშვნელოვანი დროულ-სივრცული დისტანცირებით აბსტრაქტური სისტემები ბატონობენ, უდიდესი მნიშვნელობა ნდობას აქვს. ნდობის მოთხოვნა დაკავშირებულია ამ დისტანცირებასთან: „ჩვენ არა გვაქვს ნდობის მოთხოვნა იმათ მიმართ, ვინც მუდმივად ჩვენი მხედველობის არეშია და ვის ქმედებასაც შეიძლება თვალყური ვადევნოთ“ (გიდენსი, 1991, გვ.19). ნდობა აუცილებელი ხდება, როდესაც ჩვენ, დროისა თუ სივრცის თვალსაზრისით მზარდი დისტანცირების შედეგად, სოციალური ქმედებების შესახებ სრული ინფორმაცია აღარა გვაქვს. ნდობა ეს არის „რაიმე მოვლენის შესახებ ადამიანის ან სისტემის საიმედოობის რწმენა, სადაც ეს რწმენა ადამიანის პატიოსნების, სხვისი სიყვარულის ან აბსტრაქტული პრინციპების (ტექნიკური ცოდნა) რწმენაა“ (1990). ნდობას აქვს უდიდესი მნიშვნელობა არა მხოლოდ მთლიანად თანამედროვე საზოგადოებაში, აგრეთვე სიმბოლური ნიშნებისა და ექსპერტული სისტემებისათვის, რომლებიც თანამედროვე სამყაროში

გამონთავისუფლების მექანიზმის ფუნქციები აკისრია. მაგალითად, ფულადი ეკონომიკისა და სამართლებრივი სისტემის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის აუცილებელია ადამიანს მათ მიმართ ნდობა ქონდეს.

რეფლექსურობა – ეს თანამედროვეობის დინამიურობის მესამე მახასიათებელია. გიდენსის სტრუქტურაციული თეორიის ფუნდამენტური თვისება (ისევე როგორც, მისი აზრით, ადამიანური არსებობა), რეფლექსურობა თანამედროვეობაში, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, სადაც „სოციალურ პრაქტიკა არსებითად იცვლის ხასიათს, რადგან მას მუდმივად იკვლევინ და ამ პრაქტიკების შესახებ მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე გარდაქმნიან“ (1990). თანამედროვე სამყაროში რეფლექსიისათვის ყოველივე ღიაა, მათ შორის თვით რეფლექსიაც, რაც ჩვენ სრული გაურკვევლობის შეგრძნებას გვიქმნის. ამავე დროს აქ ხელახლა ორმაგი ჰერმენევტიკის პრობლემა იჩენს თავს (იხ. თავი II), რადგანაც სოციალურ სამყაროზე ექსპერტების რეფლექსია როგორც წესი, თვით ამ სამყაროს ცვლის.

თანამედროვე ცხოვრების გაშუალებული ხასიათი რიგ განსაკუთრებულ კითხვებს აყენებს. ერთი მათგანია – ზოგადად აბსტრაქტული სისტემებისადმი და კერძოდ საექსპერტო სისტემებისადმი ნდობის აუცილებლობა. თავის ერთ-ერთ სადავო მეტაფორაში გიდენსი ამბობს, რომ „ბავშვებს აცრიან“ პირველადი სოციალიზაციის პერიოდის ნდობის „დოზით“, რომელიც ასაკში შესვლისას მათ მიერ გარკვეული ონტოლოგიური უსაფრთხოების ნდობის შექმნას ხელს უწყობს. ეს ნდობა, როგორც წესი, ძლიერდება ყოველდღიური მოვლენების პარალელურად. მაგრამ არსებობს თანამედროვეობასთან დაკავშირებული ახალი და საშიში რისკიც, რომელიც მუდმივად ემუქრება ჩვენს ნდობას და ყოვლისმომცველი ონტოლოგიური არასაიმედოობისაკენ გვიბიძგებს. ასე თვლის გიდენსი, თუმცა გამხრწნელმა მექანიზმებმა ზოგიერთ სფეროებში ჩვენი უსაფრთხოება უზრუნველყვეს, მაგრამ მათვე შექმნეს „რისკის განსაკუთრებული პროფილი“. რისკის ხასიათი გლობალურია შემთხვევითი მოვლენების სიძლიერისა (ბირთვული ომი ჩვენ ყველას გაგვანადგურებს) და გავრცელების თვალსაზრისით, რადგან მსოფლიოში ადამიანთა უმრავლესობას ეხება (მაგალითად, ცვლილებები შრომის საერთაშორისო დანაწილების სფეროში). გარდა ამისა, ჩვენი მცდელობები ვმართოთ გარემომცველი სამყარო ასევე შეიცავს რისკს. რისკის ალბათობას ინსტიტუციონალური გარემოც შეიცავს, მაგალითად ინვესტიციის გლობალური ბაზრები. ადამიანები სულ უფრო აცნობიერებენ რისკის არსებობას და რელიგიაც და ადათ-წესებიც სულ უფრო ნაკლებ იმედს იძლევიან, რომ ამ რისკების იმედის საფუძველად გადააკეთებას შესძლებენ. დღეს საზოგადოების დიდი ნაწილი, ალბათ, ინფორმირებულია რისკის საკითხებზე, რომლებიც ჩვენ გვემუქრებიან. და ბოლოს, ცნობიერებას უმძიმს იმის გაცნობიერება, რომ რისკისადმი წინააღმდეგობის გაწევის შესაძლებლობებში ექსპერტული სისტემები შეზღუდულია.

რა მოხდა? რატომაა, რომ ჩვენ თავად ვართ თანამედროვეობის, ამ დამანგრეველი მანქანის მგზავრები და მაინც ნეგატიური შედეგები გვაქვს? გიდენსი რამოდენიმე მიზეზს ასახელებს. მათგან პირველია – კონსტრუქციის დეფექტები, რომელთაც თანამედროვე სამყაროში აქვთ ადგილი: მათ, ვინც შექმნეს თანამედროვე სამყაროს ელემენტები, შეცდომები დაუშვეს. მეორე შესაძლო მიზეზია – ოპერატორთა უუნარობა: პრობლემა ეხება არა იმას, ვინც შექმნა

თანამედროვე სამყარო, არამედ იმათ, ვინც მას მართავს. მაგრამ გიდენსი ძირითად მნიშვნელობას შემდეგ ორ ფაქტორს ანიჭებს ესენია – წინასწარგანუსაზღვრელი შედეგები და სოციალური ცოდნის რეფლექსურობა. მხედველობაშია, რომ ახალი ცოდნა მუდმივად უბიძგებს სისტემას ახალი მიმართულებებით და რომ სისტემაზე ქმედების გავლენის ზუსტი პროგნოზირება შეუძლებელია. ჩამოთვლილი მიზეზების გამო ჩვენ ვერ შევძლებთ დამანგრეველი ძალა – თანამედროვე სამყარო ვაკონტროლოთ.

და მაინც, გიდენსი არ თმობს და უტოპიური რელიზმის პარადოქსულ კურსს გვთავაზობს, ის უტოპიურ იდეალებსა და თანამედროვეობის ცხოვრების რეალიებს შორის წონასწორობას ეძებს. ის ასევე მნიშვნელობას სოციალური მოძრაობების იმ როლს ანიჭებს, რომელიც მათ თანამედროვე სამყაროს ზოგიერთი რისკის დასაძლევად, მათ შესანელებლად შეიძლება შეასრულონ.

გიდენსის მცდელობა მოიძიოს კომპრომისული პოლიტიკური პოზიცია ერთ-ერთი ბოლო წიგნის დასახელებაში – „მემარცხენეობისა და მემარჯვენეობის მიღმა: რადიკალური პოლიტიკის მომავალი“ ჩანს. მაშინ, როდესაც არსებული პოლიტიკური პოზიციები სიცოცხლისუნარიანობას კარგავენ, გიდენსი გარდაქმნილ „რადიკალურ პოლიტიკას“ გვთავაზობს, რომელიც უტოპიურ რეალიზმზეა დაფუძნებული და სიღარიბის, გარემოს დაბინძურების პრობლემებზე, სოციალურ ცხოვრებაში ძალადობაზე, იძულებაზე, დესპოტურ ძალაუფლებაზეა ორიენტირებული. გიდენსის პოლიტიკურ პოზიციაში კაპიტალიზმის ზოგიერთი ასპექტი (მაგალითად, ბაზრის) მიღებული, სოციალიზმის მრავალი ასპექტი კი (მაგალითად, რევოლუციის) უარყოფილია. ამგვარად, გიდენსი ძალზე ვიწრო და ძნელ პოლიტიკურ ბაგირზე სიარულს ანიჭებს უპირატესობას.

თანამედროვეობაზე აღწერილი შეხედულებების საფუძველზე შევეცადოთ განვსაზღვროთ, თუ როგორია გიდენსის პოზიცია პოსტთანამედროვეობის მიმართ. ერთი მხრივ, ის უარყოფს პრაქტიკულად ყველა იმ პრინციპს, რომელსაც ჩვენ პოსტმოდერნიზმთან ვაკავშირებთ. მაგალითად, როდესაც სისტემატური ცოდნის შეუძლებლობის საკითხს ეხება, გიდენსი ამბობს, რომ ეს თვალსაზრისი ჩვენ „ინტელექტუალური მოღვაწეობის სრულ უარყოფამდე“ (1990) მიგვიყვანს. მაგრამ, მიაჩნია, რომ ჩვენ „მაღალი“ თანამედროვეობის ეპოქაში ვცხოვრობთ. ამ სამყაროს, მისი აზრით, პოსტდევინციტური სისტემა, სულ უფრო მრავალფენოვანი დემოკრატიზაცია, დემილიტარიზაცია და ტექნოლოგიის ჰუმანიზაცია უნდა ახასიათებდეს. მაგრამ, ცხადია არ არსებობს არანაირი გარანტიები, რომ სამყარო პოსტმოდერნის რაიმე, რომ არაფერი ვთქვათ მის სრული თვისებებისაკენ აიღებს გეზს. გიდენსის აზრით, რეფლექსურობა ვლინდება იმაში, რომ ასეთ შესაძლებლობებზე საუბრისას მან (სხვებმაც), გარკვეული აზრით, მათ განხორციელებას ხელი შეიძლება შეუწყობენ.

თანამედროვეობა და იდენტურობა.

„თანამედროვეობის შედეგები“ უფრო მაკროორიენტირებული ხასიათისაა, ხოლო „თანამედროვეობასა და თვითგანსაზღვრაში“ (გიდენსი, 1991) მეტი ყურადღება გვიანდელი თანამედროვეობის ეპოქისა და პიროვნების მიკროასპექტებს ეთმობა. რა თქმა უნდა, გიდენსი

პიროვნებას თანამედროვე საზოგადოების ინსტიტუტებთან დიალექტიკურ კავშირში განიხილავს, მაგრამ აქ ის ძირითად ყურადღებას კონტინენტის მიკრომხარეს უთმობს. ჩვენც აქცენტი მიკროორიგის საკითხებზე გავაკეთოთ, მაგრამ არც ზოგადი დიალექტიკა დაგვრჩეს უყურადღებოდ: თვითგანსაზღვრისა(იდენტობისა) და გლობალიზაციის ტრანსფორმაცია. . . – ეს მაღალი თანამედროვეობის პირობებში ლოკალურისა და გლობალურის დიალექტიკის ორი პოლუსია. პირადული ცხოვრების ინტიმურ ასპექტებში ცვლილებები. . . ძალზე ფართო მამტაბების სოციალური კავშირების დამყარებასთან უშუალოდაა დაკავშირებული. . . პირველად კაცობრიობის ისტორიაში „პიროვნება“ და „საზოგადოება“ გლობალურ გარემოში არიან ურთიერთდაკავშირებული.

როგორც ვნახეთ, გიდენსი თანამედროვე სამყაროს როგორც რეფლექსურს განსაზღვრავს, და ამტკიცებს, რომ „თანამედროვეობის რეფლექსურობა შედის პიროვნებაში. . . პიროვნება „რეფლექსურ პროექტად“ გადაიქცა“ (1991, გვ.32). ეს ნიშნავს, რომ პიროვნება გახდა ისეთი რამ, რაზეც საუბარი, მისი შეცვლა და ჩამოყალიბებაც კი შეიძლება. ინდივიდი საკუთარი პიროვნების შექმნასა და შენარჩუნებაზე არა მხოლოდ პასუხისმგებელია, არამედ, ეს პასუხისმგებლობა მუდმივი, ყოვლისმომცველი ხასიათისაა. პიროვნება თვითგამორკვევის და ასევე მჭიდრო სოციალური ურთიერთობების განვითარების შედეგია. თანამედროვე სამყაროში სხეულიც კი, „სოციალური ცხოვრების რეფლექსურ ორგანიზაციაშია ჩართული“ (გიდენსი, 1991, გვ.98). ჩვენ არა მხოლოდ ჩვენი პიროვნების, არამედ (რაც მასთან კავშირშია) ჩვენი სხეულის ფორმირებაზეც ვაგებთ პასუხს. პიროვნების რეფლექსურად შექმნასა და შენარჩუნებაში სხეულის(გარეგნობის) შესახებ არსებულ შეხედულებას და განსხვავებულ პირობებსა და ვითარებებში მის შესაბამის გამოვლინებებს ცენტრალური მნიშვნელობა აქვს. გარდა ამისა, სხეული მოქცეულია განსხვავებულ რეჟიმებში (მაგალითად, წიგნები დიეტის შესახებ და ფიზიკური ვარჯიშები), რომელიც არა მხოლოდ ეხმარება ინდივიდს სხეულის ჩამოყალიბებაში, არამედ თვითრეფლექსურობას, ასევე თანამედროვეობის რეფლექსურობას ზოგადად ხელს უწყობს. მთლიანობაში შედეგი ასეთია, თანამედროვე სამყაროსათვის საკუთარი სხეულისა და პიროვნების მიმართ შეშლილი ყურადღებაა დამახასიათებელი.

თანამედროვე სამყაროს თან მოქვს „გამოცდილების სეკვესტრი“ ანუ „შენიღვის პროცესები, რომლებიც ყოველდღიურობის მომენტებს ისეთი მოვლენებისაგან გამოყოფენ, როგორებიცაა: სიგიჟე; დამნაშავეობა; სენი და სიკვდილი; სქესობრივი ცხოვრება; ბუნება“ (1991). აღნიშნული სეკვესტრი ყოველდღიურ ცხოვრებაში აბსტრაქტული სისტემების ზრდის შედეგია. ეს იზოლაცია ჩვენი ონტოლოგიური უსაფრთხოების საფუძველია, მაგრამ ის, „სოციალური ცხოვრებიდან იმ ფუნდამენტური ექსისტენციალური საკითხების ამოღებად დაგვიჯდა, რომლებიც ადამიანებს მნიშვნელოვანი ზნეობრივი დილემების წინაშე აყენებენ“ (1991).

თუმც თანამედროვეობა ორლესულ ხმალს გავს, , როგორც პოზიტიურ ასევე ნეგატიურ ცვლილებებს იწვევს, გიდენსი პიროვნების უაზრობის კარსმომდგარ ფუნდამენტურ საშიშროებას აცნობიერებს (1991, გვ.201). ყოველდღიური ცხოვრებიდან ყოველივე მნიშვნელოვანი ამოღებულია, ის დაითრგუნა. მაგრამ დიალექტიკური, მზარდი თვითრეფლექსურობა იმის დაბრუნების ალბათობას, რაც დათრგუნულია–ზრდის. გიდენსს

მიაჩნია, რომ ჩვენ შევდივართ იმ სამყაროში, სადაც „კოლექტიურ დონეზე და ყოველდღიურ ცხოვრებაში ზნეობრივ-ექსისტენციალური საკითხები არენის ცენტრს კვლავ დაიკავებენ“ (1991, გვ.208). პოსტთანამედროვეობა, გიდენსის აზრით არის სამყარო, რომელიც „რემორალიზაციით“ ხასიათდება. ზნეობრივი და ექსისტენციალური პრობლემები, რომლებიც სოციალური ცხოვრებიდან იქნენ ამოღებული, კვლავ ცენტრალურ ადგილს დაიკავებენ საზოგადოებაში, რომელსაც, გიდენსის აზრით, გვიანდელი თანამედროვეობის თვითრეფლექსურობა გულისხმობს და წინასწარვარაუდობს.

თანამედროვეობა და ინტიმურობა.

ამ საკითხთაგან უმეტესობას გიდენსი „ინტიმურობის ტრანსფორმაციაში“ (1992) ეხება. აღნიშნულ ნაშრომში გიდენსი ინტიმური ურთიერთობების სფეროში მიმდინარე ცვლილებებს განიხილავს, რომლებშიც თანამედროვე სამყაროს შესახებ მისი განაზრებების მეორე მნიშვნელოვანი ცნებისაკენ – წმინდა ურთიერთობებისაკენ გადანაცვლება შეიმჩნევა, ანუ სახეზეა „სიტუაციები, როდესაც სოციალურ ურთიერთობებში თავად ურთიერთობის გამო შედიან, ანუ იმისათვის, რასაც თითოეული მეორესთან ხანგრძლივი ურთიერთობის შედეგად მიიღებს; და რომელიც გრძელდება მანამ, სანამ ყოველ მათგანს ეს ურთიერთობა აკმაყოფილებს და ინარჩუნებენ მას“ (გიდენსი, 1992, გვ.58). სექსუალური და ემოციური თანასწორობის პირობებში ინტიმურ ურთიერთობაში წმინდა ურთიერთობები საკუთარ თავთან და მეორე ადამიანთან ემოციური კომუნიკაციით ხასიათდება. ინტიმური ურთიერთობების დემოკრატიზაციამ არა მხოლოდ პიროვნული ურთიერთობების, არამედ მაკროინსტიტუციონალური ვითარების დემოკრატიზაციაც შეიძლება გამოიწვიოს. ცვლილებებს ინტიმური ურთიერთობებში, როდესაც ქალებმა („ემოციურობების თანამედროვე რევოლუციონერებმა“) ინიციატივა საკუთარ თავზე აიღეს, ხოლო მამაკაცები „დაჩაივებულებად“ გამოვლინდნენ, მთლიანობაში საზოგადოებისათვის რევოლუციური მნიშვნელობა ქონდა.

თანამედროვე სამყაროში ინტიმური ურთიერთობები და სქესობრივი ცხოვრება (და როგორც ვნახეთ, სხვა რამეც) შეიზღუდა. მაგრამ ეს, ინტიმური ურთიერთობებისაგან გამანთავისუფლებელი სეკვესტრი, ტრადიციულ საზოგადოებებში ჩაგვრის გარკვეულ ფორმას წარმოადგენს. უფრო წმინდა ინტიმური ურთიერთობების შექმნის რეფლექსური მცდელობა დიდი ეთიკურ – ზნეობრივი საკითხებისაგან დამოუკიდებლად უნდა ხორციელდებოდეს. მაგრამ ეს თანამედროვე განწყობაც ზეწოლას განიცდის, როდესაც ადამიანები, განსაკუთრებით ქალები ცდილობენ საკუთარი თავიც და სხვაც რეფლექსურად ჩამოაყალიბონ. ამგვარად, გიდენსი იცავს არა სექსუალურ თავისუფლებას ან პლურალიზმს, არამედ ფართო მორალურ-ეთიკური ცვლილებების მომხრეა, ცვლილებებისა, რომლებიც მისი აზრით, ინტიმურ ურთიერთობებში უკვე მიმდინარეობს: განთავისუფლების პროექტის რეალიზაციის ხელშესაწყობად არ არის აუცილებელი სოციოპოლიტიკურ რევოლუციას ველოდოთ, ასეთი რევოლუცია მნიშვნელოვნად არც კი შეუწყობდა ამას ხელს. პირადი ცხოვრების ინფრასტრუქტურაში რევოლუციური პროცესები უკვე მიმდინარეობენ. ინტიმურობის ტრანსფორმაცია ფსიქიკურ და სოციალურ ცვლილებებს, და ასევე ისეთ ცვლილებებს

მოითხოვს, რომლებიც „ქვემოდან ზემოთ“ მიემართებიან, პოტენციურად გაფართოებაც და სხვა, უფრო საჯარო ინსტიტუტების ჩათრევაც შეუძლიათ.

რისკის საზოგადოება.

ჩვენ უკვე შევხებთ რისკის საკითხს გიდენსის შემოქმედების იმ ნაწილში, რომელიც თანამედროვეობის პრობლემებს ეძღვნება. როგორც გიდენსი წერს, თანამედროვეობა არის რისკის კულტურა. ამით მე არ მინდა იმის თქმა, რომ სოციალური ცხოვრება არსებითად უფრო საშიში გახდა ვიდრე ადრე იყო; ადამიანთა უმრავლესობისათვის ეს ასე არაა. რისკის ცნებას ფუნდამენტური მნიშვნელობა აქვს უფრო იმ სოციალური სფეროს მიმართ, რომელიც არაპროფესიონალი აქტორებისა და ასევე არაპროფესიონალი ტექნიკური სპეციალისტების მიერაა ორგანიზებული. თანამედროვეობა ცხოვრების ზოგიერთ სფეროებსა და ფორმებში რისკის ფაქტორს ამცირებს, მაგრამ ამავე დროს, რისკის ისეთი პარამეტრები შემოაქვს, რომლებიც წინა ეპოქებისათვის ძირითადად ან სრულიად უცნობი იყო (გიდენსი, 1991, გვ.3).

ამგვარად, გიდენსი „აბსოლუტურად ზუსტს“ უწოდებს ულრიხ ბეკის ნაშრომში „რისკის საზოგადოება: ახალი თანამედროვეობისათვის“ (1992) მოყვანილ თეზისს, რომელსაც ჩვენ აქ განვიხილავთ.

ჩვენი ანალიზის მიხედვით ბეკის ნაშრომის ქვესათაურს დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან მიუთითებს იმაზე, რითაც ის, ისევე როგორც გიდენსი, უარყოფს თვალსაზრისს, რომლის თანახმად ჩვენ პოსტმოდერნიზმის ეპოქაში შევდივართ. ბეკის აზრით, ჩვენ კვლავ თუმცა ახალი ფორმის, მაგრამ მაინც თანამედროვეობაში ვიმყოფებით. თანამედროვეობის წინა „კლასიკური“ ფაზა ინდუსტრიულ საზოგადოებასთანაა ასოცირებული, მაშინ როდესაც ახალი თანამედროვეობა და მისი ტექნოლოგია რისკის საზოგადოებასთანაა დაკავშირებული (1997). თუმცა ჩვენ ჯერ არ ვცხოვრობთ რისკის საზოგადოებაში, მაგრამ უკვე აღარც მხოლოდ ინდუსტრიულ საზოგადოებაში ვცხოვრობთ; ე.ი. თანამედროვეობა ორივე სტადიის ელემენტებს აერთიანებს. ფაქტობრივად, რისკის საზოგადოებას შეიძლება ინდუსტრიული საზოგადოების ნაირსახეობა ვუწოდოთ, რადგან ამ რისკთაგან მრავალი ინდუსტრიული განვითარებასთანაა დაკავშირებული. საკუთარ პოზიციას ბეკი შემდეგნაირად აჯამებს: ზუსტად ისევე, როგორც მეცხრამეტე საუკუნეში მოდერნიზაციამ დაამსხვრია ფეოდალური საზოგადოების სტრუქტურა და ინდუსტრიული საზოგადოება გააჩინა, დღეს მოდერნიზაცია ინდუსტრიულ საზოგადოებას ამსხვრევს და ახალი თანამედროვეობა იბადება. . . ამ წიგნის თეზისი შემდეგში მდგომარეობს: ჩვენ არა დასასრულის, არამედ თანამედროვეობის ე.ი. თანამედროვეობის მისი კლასიკური ინდუსტრიული კონსტრუქციის საზღვრებს მიღმა დასაწყისის მოწმენი ვართ (1992).

რას წარმოადგენს ახალი თანამედროვეობა? როგორია მისი თანმდევი რისკის საზოგადოება? ბეკი ახალ ან უკეთესია ვთქვათ, აღმოცენებად ეტაპს რეფლექსურ თანამედროვეობას უწოდებს. დასავლეთში განხორციელდა ინდივიდუალიზაციის პროცესი. ე.ი. სოციალური აგენტები

სტრუქტურული შეზღუდვებისაგან უფრო თავისუფალი არიან და შედეგად, მეტი შესაძლებლობები აქვთ არა მხოლოდ საკუთარი თავი, არამედ საზოგადოებაც, რომელშიც ცხოვრობენ, რეფლექსურად შექმნან. მაგალითად, ნაცვლად იმისა, რომ საკუთარი კლასობრივი მდგომარეობის ზემოქმედების ქვეშ იმყოფებოდე, ადამიანები მეტნაკლებად თავისუფლად მოქმედებენ. თავის თავს მინდობილნი ადამიანები იძულებული არიან უფრო რეფლექსური იყვნენ. არსებული სოციალური ურთიერთობის მაგალითზე ბეკი რეფლექსურობის მნიშვნელობას ამტკიცებს: „ახლად ჩამოყალიბებული სოციალური ურთიერთობები და სოციალური ქსელი ინდივიდუალურად უნდა შეარჩიო; სოციალური კავშირები ასევე რეფლექსურებია, ასე რომ იძულებული ვართ მუდმივად განახლებადი ინდივიდები გავხდეთ, შევინარჩუნოთ და ვიყოთ (1992, გვ.97).

ბეკი თანამედროვეობაში წყვეტას ხედავს და კლასობრივი ინდუსტრიული საზოგადოებიდან რისკის საზოგადოებაზე გადასვლაზე საუბრობს, რომელიც მისი წინამორბედისაგან განსხვავებით, ინდუსტრიული საზოგადოების ბევრ მახასიათებელს ინარჩუნებს. კლასიკური თანამედროვეობის ცენტრალური საკითხი სიმდიდრე და მისი სამართლიანი განაწილების წესები იყო. განვითარებულ თანამედროვეობაში ცენტრალური საკითხი რისკი, მისი უგულვებელყოფა, მინიმიზაცია და მართვაა. კლასიკური თანამედროვეობის იდეალი – თანასწორობა იყო, განვითარებული თანამედროვეობის იდეალი – უსაფრთხოებაა. კლასიკურ თანამედროვეობაში ადამიანები თანასწორობის პოზიტიური მიზნების ძიებაში სოლიდარულნი იყვნენ, განვითარებულ თანამედროვეობაში ამ სოლიდარობის მიღწევის მცდელობა საშიშროებებისაგან თავდაცვის საშუალებების ძიებაში შეიმჩნევა.

რისკის შექმნა.

რისკი თანამედროვე საზოგადოებაში, მნიშვნელოვანი დოზით, გამოწვეულია სიმდიდრის წყაროებით. განსაკუთრებით, სამრეწველო განვითარება და მისი გვერდითი ეფექტები საზოგადოებისათვის მრავალრიცხოვან დამღუპველ საშიშროებებს, ხოლო გლობალიზაციის დახმარებით მთელი მსოფლიოსათვის ბადებენ. დროისა და სივრცის ცნების გამოყენებით, ბეკი აღნიშნავს, რომ თანამედროვე რისკი არც ადგილით (ბირთვული კატასტროფა ერთი გეოგრაფიული ადგილიდან სხვასაც შეეხება) და არც დროით არის შემოსაზღვრული (ბირთვული კატასტროფა გენეტიკურ ზემოქმედებას შემდეგ თაობებზე მოახდენს).

ინდუსტრიული საზოგადოებისათვის ცენტრალური მნიშვნელობა სოციალურ კლასს აქვს, ხოლო რისკის საზოგადოებაში – რისკი და კლასი ურთიერთ არადაკავშირებული არ არიან. როგორც ბეკი წერს, რისკის გავრცელების ისტორია გვიჩვენებს, რომ რისკი, როგორც სიმდიდრე, დაკავშირებულია კლასობრივ სისტემასთან, ოღონდ შებრუნებული სახით: სიმდიდრე გროვდება ზემოთ, რისკი კი ქვემოთ. ამ კუთხით რისკი აძლიერებს კლასობრივ საზოგადოებას და არა პირიქით. სიღარიბე რისკის უბედურ ნაწილს იზიდავს. სიმდიდრეს (შემოსავალში, ძალაუფლებაში ან განათლებაში) პირიქით, რისკისაგან უსაფრთხოების ყიდვა შეუძლია.

რაც სამართლიანია სოციალური კლასების მიმართ, სამართლიანია ასევე სახელმწიფოს მიმართაც, ე.ი. რამდენადაც ეს შესაძლებელია რისკი კონცენტრირებულია ღარიბ

სახელმწიფოებში, მაშინ როდესაც მდიდარ ქვეყნებს შესწევთ უნარი მაქსიმალურად დაიცვან თავი. მეტიც, მდიდარი ქვეყნებს ამ რისკებიდან, რომელთაც თავადვე ქმნიან, მოგებაც კი აქვთ, მაგალითად, ქმნიან და ყიდნიან რისკებისაგან თავდასაცავ ტექნოლოგიას, რისკის არასასურველი შედეგებისაგან თავდაცვის საშუალებებს, თუ ისინი მაინც იჩენენ თავს.

მაგრამ არც ინდივიდები და არც სახელმწიფოები, რომლებიც ქმნიან რისკს, არ არიან მისგან დაზღვეულნი. ამ კონტექსტში ბეკი განიხილავს იმას, რასაც „ბუმერანგის ეფექტს“ ეძახიან, საიდანაც რისკის გვერდითი ეფექტები, რისკისაგან „ასხლეტილი აღწევნ რისკის შექმნის ცენტრებამდეც კი. თავადვე მოდერნიზაციის აგენტებს ჩაითრევს საშიშროების მორევში, რომლებსაც თავადვე ანიჭებენ თავისუფლებას და საიდანაც სარგებელს იღებენ“.

რისკის მართვა.

ბადებს რა რისკს, განვითარებული მოდერნიზაცია ასევე ქმნის რეფლექსურობას, რაც საშუალებას აძლევს საკუთარი თავი და მის მიერ შექმნილი რისკიც ეჭვსკვემ დააყენოს. თავად ადამიანები, არსებითად, რისკის მსხვერპლნი, ამ რისკებზე ფიქრს იწყებენ. ისინი აკვირდებიან რისკებს და ადამიანებისათვის მის შედეგებზე მასალებს აგროვენ. თავადვე ხდებიან ექსპერტები, თანამედროვეობის განვითარებულობაში და მის საშიშროებებში ეჭვი შეაქვთ. ამას, უმეტესწილად იმიტომ აკეთებენ, რადგან მეცნიერების აღარ სჯერათ. მართლაც, ბეკი მკაცრად ექცევა მეცნიერებს, რისკის საზოგადოების შექმნასა და შენარჩუნებაში მათი როლის გამო: „მეცნიერება გახდა გლობალური მოწამლისაგან ადამიანისა და ბუნების მფარველი.“ (1992, გვ. 70).

მაშინ, როდესაც კლასიკურ ინდუსტრიულ საზოგადოებაში ბუნება და საზოგადოება ცალ-ცალკე იყვნენ, განვითარებულ ინდუსტრიულ საზოგადოებაში ისინი მნიშვნელოვნად არიან გადახლართულნი, ეს ნიშნავს, რომ ცვლილებები საზოგადოებაში ბუნებრივ გარემოზე ხშირად ზემოქმედებს, ეს ცვლილებები კი, თავის მხრივ, საზოგადოებაზე ზემოქმედებენ. ამგვარად, დღეს, ბეკის მიხედვით, „ბუნება არის საზოგადოება, ხოლო საზოგადოება არის აგრეთვე „ბუნება“. მაშასადამე, ბუნებაც პოლიტიზირებულია, შესაბამისად ბუნებათმეცნიერებების წარმომადგენელთა შემოქმედებაც ისევე პოლიტიზირებულია, როგორც სოციალურ მეცნიერებათა წარმომადგენლებისა.

პოლიტიკის ტრადიციული სფერო, მთავრობა, კარგავს ძალას, რამდენადაც რისკის ძირითადი საშიშროება მოდის იქედან, რასაც ბეკი „სუბპოლიტიკას“ ეძახის. მაგალითად, დიდი კომპანიები, მეცნიერული ლაბორატორიები და ა.შ. სწორედ სუბპოლიტიკურ სისტემაში „პროგრესისა და ცოდნის საბოლოო მიზნის მიმართულებით მოქმედებენ ახალი საზოგადოების სტრუქტურები, არა პარლამენტურ სისტემაში, არა ოპოზიციაში, არამედ მათი სრული იგნორირებით“. ეს იმის ნაწილია, რასაც ბეკი ეძახის „პოლიტიკის განთავისუფლებას“, როდესაც პოლიტიკა აღარ არის მხოლოდ ცენტრალური მთავრობის საქმიანობა, არამედ მასში ჩართულია სხვადასხვა ქვეჯგუფები და ცალკეული ინდივიდებიც, რომლებიც შეიძლება იყონ მთავრობაზე უფრო რეფლექსურები და თვითკრიტიკულები, ქონდეთ უნარი განიხილონ სხვადასხვა რისკები,

უკეთ გაართვან მათ თავი. ამგვარად, დიალექტიკურად, განვითარებულმა თანამედროვეობამ შვა უპრეცედენტო რისკები და მათი დაძლევის უპრეცედენტო მცდელობები (ბეკი,1996).

მაკდონალდიზაცია, გლობალიზაცია, ამერიკანიზაცია და მოხმარების ახალი საშუალებები.

ჩემს ერთ-ერთ ნაშრომში მე შევეხე თანამედროვეობის პრობლემას მის სამ ასპექტში: საზოგადოების მაკდონალდიზაცია, კავშირი მაკდონალდიზაციასა და გლობალიზაცია – ამერიკანიზაციას შორის და მოხმარების ახალი საშუალებების განვითარებას.

მაკდონალდიზაცია.

წიგნის – „საზოგადოების მაკდონალდიზაციის“ (1993,1996,1998) დასაწერად მიზიძე ვებერის რაციონალურობის საკითხისადმი მიძღვნილმა შემოქმედებამ. როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ მაკდონალდიზაციაზე, ჩვენთვის ძირითადია ის ფაქტი, რომ სწრაფი კვების რესტორანი თავისთავად წარმოადგენს ფორმალური რაციონალურობის თანამედროვე პარადიგმას. შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ვებერის დროისათვის ფორმალური რაციონალურობის სისტემის მოდელი ბიუროკრატია იყო, მაშინ, როდესაც დღეს მოცემული ტიპის რაციონალურობისათვის სწრაფი კვებისა და მომსახურების რესტორანი უფრო ადექვატური პარადიგმაა. ბიუროკრატია ჯერ კიდევ ჩვენთანაა, მაგრამ ასეთი ტიპის რესტორანი რაციონალურობის საუკეთესო მაგალითია. ეს მარტო იმას კი არ ნიშნავს, რომ ფორმალური რაციონალურობა არ გამქრალა, არამედ იმასაც, რომ შენარჩუნებულია თანამედროვე სამყაროც, რომლის ქვაკუთხედი ასეთი გვარის რაციონალურობაა.

არსებობს ფორმალური რაციონალურობის ოთხი განზომილება: **ეფექტურობა, პროგნოზირება, აქცენტი რაოდენობასა და არა ხარისხზე და კონტროლის განხორციელება ადამიანური ტექნოლოგიის უნიფიცირებული ოპერაციებით** შეცვლის გზით; რაციონალურობის ამ სახეს, როგორც წესი, რაციონალურობის ირაციონალურობა შემოაქვს. ეფექტურობა მიზნის მიღწევის საუკეთესო საშუალებების ძიებას ნიშნავს; სწრაფი კვების რესტორნებში შრომის ეფექტურობის გაზრდის კარგი მაგალითია მძღოლებისათვის მომსახურების ფანჯრების გაჭრა. პროგნოზირება ნიშნავს რეალობას მოულოდნელობების გარეშე; ბიგ მაკი ლოს-ანჯელესში არ განსხვავდება ნიუ-იორკის ბიგ მაკისაგან; ანალოგიურად, ბიგ მაკი, რომელსაც ჩვენ ხვალ ან შემდეგ როდისმე შევჭამთ, ზუსტად ისეთივეა, როგორც დღეს რომ გვაქვს. რაციონალური სისტემები, როგორც წესი, ყურადღებას აქცევენ რაოდენობას, ჩვეულებრივ დიდ რაოდენობას და არა ხარისხს. ბიგ მაკი ამის კარგი მაგალითია. მზარეულები მთლიანად იცავენ ამ პრინციპს. აღნიშნული ფორმალურ-რაციონალური სისტემები იყენებენ ირაციონალურ მომენტებს, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია – საკვების მიღების პროცესის დემისტიფიკაცია და დეჰუმანიზაცია.

მამასადაძამე, სწრაფი კვების რესტორნებს ფორმალური რაციონალურობა და მისი ცალკეული განზომილებები ახალ დონეზე აყავთ. გარდა ამისა, სოციალური სექტორის სხვა უამრავი დაწესებულება ცდილობს ყველა ან ზოგიერთ ინოვაციებს გადააჭარბოს, რომლებიც სწრაფი კვების რესტორნებს შემოაქვს. თუ ჩვენ ფორმალურ რაციონალურობას თანამედროვეობასთან ნვაიგივებთ, მაშინ ამ რესტორნების წარმატებები და საზოგადოების სხვა სფეროების მიერ მათი

(რესტორნების) მოდელად მიღება მიუთითებს, რომ ჩვენ კვლავ თანამედროვე (Modern-ის) სამყაროში ვცხოვრობთ.

მოცემული არგუმენტი ასაბუთებს იმ ფაქტს, რომ სწრაფი კვების რესტორანს ფორდისტული ხასიათი აქვს, რაც ნათლად კონვეიერული პრინციპების გამოყენებასა და ტექნოლოგიებში გამოვლინდა., ის ინდუსტრიულ პრინციპების ანალოგიურად არის აგებული და ამიტომ გამორიცხავს თვალსაზრისს, რომლის თანახმად ჩვენ პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაში გადავედით. თუმცა ეკონომიკურ სფეროში შეიძლება ადგილი აქვს სხვა ცვლილებებს, რომლებიც პოსტინდუსტრიალური საზოგადოების იდეას მხარს უჭერენ, სწრაფი კვების რესტორნები და მისი სხვა ანალოგიები ამ იდეას გამორიცხავენ. რაციონალიზაციის პრობლემის კუთხით ჯ. რიტცერმა ასევე გამოიკვლია საკრედიტო ბარათების სისტემა (1995). საკრედიტო ბარათებმა კრედიტების მიღებისა და ხარჯვის მაკდონალდიზაცია მოახდინა. სწრაფი კვების ნაცვლად, თანამედროვე ბანკები სწრაფად არიგებენ ფულს.

მაკდონალდიზაციის ყოველი განზომილება უდგება საკრედიტო ბარათების პრობლემას. სესხის აღების მთელი პროცესი უფრო ეფექტური გახდა. სესხის გაფორმების ხანგრძლივი და დამლელი პროცესის ნაცვლად დღეს პასუხი რამოდენიმე მარტივ კითხვას უნდა გაეცეს. თუ ასეთი პროცედურა არასაკმაოდ ეფექტურია, ბევრს წინასწარ მომზადებულ საკრედიტო ბარათებს სთავაზობენ. პროგნოზირებას ყველაზე მეტად ის ფაქტი ავლენს, რომ საკრედიტო ბარათი ხელს უწყობს მოხმარების წინასწარხედვას: რაიმეს შეძენა ნაღდი ფულის გარეშე შესაძლებელია. ადამიანთა უმეტესობისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა საკრედიტო ბარათების რაოდენობას აქვს, რომელთა შეძენა მათ შეუძლიათ, თან ბარათების თანხების საერთო ჯამის გავლენას მათი ცხოვრების ხასიათზე ყურადღება არ ექცევა. ახალი ბარათების გამოცემა ან კრედიტზე ლიმიტის გაზრდა სულ უფრო ხშირად რთულ კომპიუტერულ პროგრამებს ევალება, თან ყოველდღიურ სიტუაციებში ადამიანები თითქმის არ მონაწილეობენ. საბოლოო ჯამში, საკრედიტო ბარათების ზედმეტად რაციონალიზებული ბიზნესი ისეთი ირაციონალური ნიშნებითაც ხასიათდება, როგორებიცაა – უნიფიცირებულ ტექნოლოგიასთან დაკავშირებული დეჰუმანიზაცია ან ბანკის რობოტებს მიმსგავსებული მოსამსახურეები, რომელთა ურთიერთობები კლიენტებთან მკაცრად რეგლამენტირებულია.

მაშასადამე, საკრედიტო ბარათები, ისევე, როგორც სწრაფი კვების რესტორნები შეიძლება ჩვენი მაკდონალდიზირებული, ფორმალურ-რაციონალიზებული და საბოლოო ჯამში, თანამედროვე საზოგადოების როგორც ნაწილი იქნას გაგებული. განხილული ორი მაგალითი უპრიანია ვიდრე მათი წინამორბედი – ადგილობრივი სასაუზმე და პირადი სესხი. ჯდება კი ეს პროგრესი თანამედროვეობაში, თუ მისი აღწერისათვის აუცილებელია ისეთი ახალი ცნება, როგორიცაა პოსტმოდერნიზმი?

დამაჯერებლობის გარკვეული დოზით შეიძლება ითქვას, რომ აღწერილი ორივე შემთხვევა მიუთითებს, რაციონალურობა და, მაშასადამე, თანამედროვეობა (Modern-ი) დღეისათვის ერთად ყოფნას აგრძელებენ. თუნდაც რომ სხვა მოვლენების აღწერა „პოსტმოდერნიზმის“ ცნებით შესაძლებელი კი იყოს (რაც ნამეტანი საეჭვოა), ზემოთხსენებული თანაარსებობა, როგორც მინიმუმი, პოსტმოდერნიზმის უკიდურეს პრეტენზიებს კითხვის ქვეშ აყენებს. თუ

დღევანდელი ბევრი ასპექტი უკეთ ხასიათდება, როგორც თანამედროვეობა, მაშინ ჩვენი პოსტმოდერნიზმში გადასვლის იდეა ან ნაადრევია ან მცდარი.

გლობალიზაცია თუ ამერიკანიზაცია.

ერთ-ერთი საკითხი, რომელსაც მაკდონალდიზაცია სვამს იმაში მდგომარეობს, თუ როგორ აღვწეროთ ეს პროცესი: როგორც გლობალიზაცია თუ, როგორც ამერიკანიზაცია.

ამერიკანიზაცია.

ჩვეულებრივ ამერიკანიზაციის პრობლემა არ გაიხილება სოციალური თეორიის ნაწილად, მაგრამ ისეთ კლასიკურ თეორეტიკოსსაც კი, როგორცაა გეორგ ზიმელი მისი დროის მზარდი „ამერიკანიზმი“ აფიქრებდა. ყოველივესთან ერთად, ზიმელისათვის ეს „თანამედროვე ადამიანის უზარმაზარი ბედნიერების სურვილს“ და, უფრო ნეგატიურ ასპექტში „თანამედროვე სიხარბეს“ ნიშნავდა. დროთა განმავლობაში, მთელ რიგი შრომები, რომლებიც უშუალოდ არ ეხებოდნენ სოციალურ თეორიას, ამერიკანიზაციის საკითხებზე საუბრობენ. ზოგადი კუთხით ამერიკანიზაციას მოდერნიზაციის თეორია იხილავს. მოდერნიზაციის თეორეტიკოსები, როგორც წესი, დასავლურ, განსაკუთრებით ამერიკულ მიღწევებს აღმერთებენ და დანარჩენ სამყაროს ამ მიმართულებით მოძრაობას მოუწოდებენ.

ზოგადად „ამერიკანიზაცია“ – არის ტერმინი, რომელიც ამერიკის, მისი ნორმების, ღირებულებების, სტრუქტურისა და ინსტიტუტების დანარჩენ მსოფლიოზე გავლენას ასახავს. ამერიკანიზაციის პრობლემებზე დაწერილი შრომების უმრავლესობა ამერიკელებს არ ეკუთვნის, ამიტომ ისინი ძირითადად კრიტიკული ხასიათის არიან. მაკ-კრიარი ამერიკანიზაციას აღწერს, როგორც „სტვენით შეხვედრა ყოველივესი, რაც მოლაპარაკეს მორალურად და ემოციურად არ მოსწონს“.

რესტორანი „მაკდონალდსი“ და მისი მაკდონალდიზირებული ნაირსახეობების უმრავლესობა ამერიკული საზოგადოების პროდუქტი და დანარჩენ მსოფლიოში აგრესიული ექსპორტის საგანია. მაგალითად, დღეს ფირმა „მაკ-დონალდსი“ ახალ-ახალ განყოფილებებს მთელს მსოფლიოში მეტი რაოდენობით ხსნის, ვიდრე თვით აშშ, და მოგების ნახევარზე მეტს დანარჩენი მსოფლიოდან ღებულობს. ამერიკული ექსპორტის პროდუქტს, მაკ-დონალდსს, რადიკალური ცვლილებები შეაქვს იმაში თუ დღეს დანარჩენი მსოფლიო რას და როგორ მიირთმევს. გარდა ამისა, თუმცა მაკ-დონალდსი მთელმა მსოფლიომ მიიღო, ის მაინც, ინტელექტუალებისა და საზოგადო ლიდერების მიერ უარყოფითად იქნა შეფასებული. ამგვარად, ამერიკული ექსპორტისა და იმავდროულად განვიცხვის საგანი „მაკ-დონალდსი“ (და სხვა მაკდონალდიზირებული სისტემები) ამერიკანიზაციის პროცესს ნათლად ასახავს.

გლობალიზაცია.

მაშინ, როდესაც ამერიკანიზაცია სოციალური თეორეტიკოსებისათვის პატარა ინტერესის ობიექტია, გლობალიზაცია, თანამედროვე სოციალური თეორიისათვის პირველი რიგის

აქტუალურ პრობლემად ითვლება. ეს საკითხი წინა პლანზე ერთ-ერთმა ცნობილმა მეცნიერმა როლანდ რობერტსონმა წამოწია (1992, გვ. 61, 64), რომელიც ამტკიცებდა, რომ უმჯობესია სოციალური თეორეტიკოსები „სპეციფიკურ გლობალურ თვალსაზრისზე“ დადგნენ და „გლობალური პირობები როგორც ასეთი განიხილონ“. უფრო კონკრეტული და გამოკვეთილი ხასიათისაა რობერტსონის დებულება, რომ „გლობალიზაციის პროცესს, რომელიც მკაცრად სოციეტალური და სხვა სოციოკულტურული პროცესების შესწავლისაგან შედარებით დამოუკიდებლად მიმდინარეობს, ავტონომიურობა და „ლოგიკა“ ახასიათებს“.

სწორედ ეს ყურადღება გლობალური და ავტონომიური პროცესების მიმართ არის გლობალიზაციის თეორიის დამახასიათებელი ნიშანი. მაგალითად, აპადურაი (1990) გამოყოფს „მესამე კულტურების“ რიგს, რომელთაც ავტონომიურობა ახასიათებთ, ეროვნულ საზღვრებს არღვევენ და გლობალურ მასშტაბებში არსებობენ. მაგალითად, ფინანსური გადაადგილება „ფულის უზარმაზარი მოცულობის მიერ ეროვნული საზღვრების გამშვებ პუნქტებზე დიდი სისწრაფით გადასვლას“ გულისხმობს. ამ ფინანსური გადაადგილების ნაწილია საერთაშორისო ვაჭრობა სასაქონლო, საფონდო და სავალუტო ბაზრებზე. შემდეგ, არსებობს ეთნიკური გადაადგილება, ადამიანთა დიდი ჯგუფების ტურისტული ადგილმონაცვლეობა. სასტუმროების საერთაშორისო ქსელი, დისნეილენდები გართობის თავიანთი თემატური პარკებით არსებობენ არა მხოლოდ აშშ, არამედ საფრანგეთშიც, იაპონიაშიც და ჩართული არიან ეთნიკურ ადგილმონაცვლეობაში. ასეთივე პროცესების მაგალითად გამოდგება – ტექნოლოგიური ადგილგადანაცვლება. ინტერნეტი ამის მშვენიერი მაგალითია.

არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ყველა ეს „მესამე კულტურა“ ეროვნული სახელმწიფოების საზღვრებს, აშშ ჩათვლით, არღვევს. შედეგად, გლობალიზაციის თეორია ყველა იმ თეორიას, რომელიც ნებისმიერ კონკრეტულ ქვეყანაზეა კონცენტრირებული, განსაკუთრებით აშშ-ზე აქცენტირებულ ამერიკანიზაციის თეორიას უპირისპირდება.

მაკდონალდიზაციის რომელი ინტერპრეტაციაა ჯობს, როგორც – ამერიკანიზაცია თუ, როგორც გლობალიზაცია? თვით „მაკ-დონალდსი“ აშშ შეიქმნა და ფაქტობრივად სწრაფი კვების ინდუსტრიისა და სხვა მაკდონალდიზირებულ სექტორებს ამერიკული ფესვები აქვთ. „მაკდონალდსი“ და ბიზნესის სხვა მრავალი მაკდონალდიზირებული სფერო მთელს მსოფლიოშია გავრცელებული, მაგრამ თავიანთ ამერიკულ საფუძველს და ამერიკულ ფესვებს ინარჩუნებენ. ერთ მშვენიერ დღეს ყველა მათგანს როგორც ზემოთხსენებულმა მესამე კულტურებმა, შეუძლია ამერიკული ფესვები დაკარგოს, შეიძინოს ავტონომიურობა, მაგრამ დღეს უფრო სამართლიანია მათ „ამერიკანიზაცია“, ვიდრე „გლობალიზაცია“ დავარქვათ. იმის მიუხედავად კი, რომ გლობალიზაცია არცთუ ძლიერაა დაკავშირებული მაკდონალდიზაციის პროცესთან, მომავალში ის სოციალური თეორეტიკოსების მეტ ყურადღებას მიიქცევს.

მოხმარების ახალი საშუალებები.

რიტცერი აშშ-ში „მოხმარების ახალი საშუალებების“ გაჩენით დაინტერესდა, რაც ფაქტობრივად XX საუკუნის შუაწლებში, მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ დაიწყო (რიტცერი, 1999). „მაკ-დონალდსი“ (და უფრო ზოგადად, სწრაფი კვების ინდუსტრია)

მოხმარების ერთ-ერთი ახალი სახეობაა დმოჩნდა, მაგრამ მათი სხვა მრავალი სახეობა არსებობს, მაგალითად, დიდი უნივერსიტეტი, მეგამარკეტები (მაგალითად, „მოლ ოფ ამერიკა“), გიგანტური სუპერუნივერსიტეტი („ტოის „ერ ას“), საბითუმო მაღაზიები („უოლ მარტ“), კრუიზები, კაზინო-ოტელეები ლას-ვეგასში, „დისნი-ლენდის“ მსგავსი გართობის თემატური პარკები და ა.შ.

მოხმარების ახალი საშუალებების ცნება კარლ მარქსიდან მოდის. როგორც სხვა მრავალი თანამედროვე თეორეტიკოსი, მარქსი ძირითად ყურადღებასწარმოების სფეროს უთმობდა. თუ გავითვალისწინებთ იმ დროის რეალიებს, ეს კი სამრეწველო გადატრიალებისა და კაპიტალიზმის დასაწყისი იყო, მისი აქცენტი მთლიანად წარმოებაზე და წარმოების საშუალებებზე გასაგები ხდება. ბოლო წლებში, როდესაც შეიძლება წარმოებისა და მოხმარების განცალკევება, წარმოების მნიშვნელობა, განსაკუთრებით აშშ-ში, სულ უფრო კლებულობს (საქონლის წარმოების სფეროში სულ უფრო ნაკლები ადამიანებია დაკავებული), მაშინ როდესაც მოხმარება მატულობს (მომსახურების სფეროში უფრო მეტი ადამიანებია დაკავებული მოხმარებით, ადამიანები მოხმარებაზე უფრო მეტ თავისუფალ დროს ხარჯავენ). ამგვარ საზოგადოებაში წარმოებიდან მოხმარებაზე ყურადღების ცვლას აზრი აქვს.

მოულოდნელია, მაგრამ მარქსს ცოტა არ უთქვამს მოხმარებაზე, განსაკუთრებით თავის ცნობილ ნაშრომში სასაქონლო წარმოების შესახებ. უფრო ნაკლებადაა ცნობილი ის ფაქტი, რომ მარქსი (ადამ სმიტის კვალდაკვალ, რომელსაც ის ხშირად მიმართავდა) იყენებდა „მოხმარების საშუალებების“ ცნებას, რაც ჯ. რიტცერის ამასწინანდელი წიგნის ცენტრალური ასპექტი გახდა.

წარმოების საშუალებებს მარქსი განსაზღვრავდა, როგორც „საქონელს, რომელსაც გააჩნია ფორმა, რომელთანაც... .. მწარმოებელურ მოხმარებაში შედიან“ (მარქსი, 1884|1991, გვ.471). მოხმარების საშუალებებს ის განსაზღვრავს, როგორც „საქონელს, რომელსაც გააჩნია ფორმა, რომელთანაც ინდივიდუალურ მოხმარებაში კაპიტალისტთა და მუშათა კლასი შედიან (მარქსი, 1884|1991, გვ.471). მოცემული ტერმინის ჩარჩოებში მარქსი მოხმარების საშუალებებს არსებობისათვის და ფუფუნების საგნების მოხმარებას ერთმანეთისაგან განაცალკევებს (სმიტი ატარებდა ანალოგიურ სხვაობას). ერთი მხრივ, არსებობენ „მოხმარების აუცილებელი საშუალებები“, ანუ, ისინი, „რომელიც შედის მოხმარებაში მუშათა კლასთან“. მეორე მხრივ, არის „ფუფუნების საგნების მოხმარება, რომელიც მოხმარებაში მხოლოდ კაპიტალისტურ კლასთან შედის. ამგვარად, კვების ძირითადი პროდუქტები შეიძლება განვიხილოთ, როგორც არსებობის საშუალებები, ხოლო მოხდენილი ავტომობილები (ვთქვათ, „როლს-როისი“), როგორც ფუფუნების საგნები.

უნდა აღინიშნოს, რომ მარქსს მოხმარებისა და მოხმარების საშუალებებთან დაკავშირებული საქონლის პრობლემები უკვე მაშინ აინტერესებდა. მაგრამ ამ ცნებების ხმარებაში გარკვეული ლოგიკური უზუსტობა შეიმჩნევა. წარმოების საშუალებებს მუშაკსა და პროდუქციას შორის შუალედური ადგილი უკავია; ეს არის საშუალება, რომელიც როგორც სასაქონლო წარმოებას, ასევე კონტროლს მუშებზე და მათ ექსპლოატაციას შესაძლებელს ხდის. მარქსის მიერ მოხმარების საშუალებების ცნების გამოყენებაში ისინი, პირიქით, , როგორც არა საშუალებები, არამედ, როგორც საბოლოო პროდუქტები გამოდიან; ესაა ნივთები (საარსებო საშუალებები თუ ფუფუნების საგნები), რომლებიც მოხმარება. სხვა სიტყვებით, მარქსი არ ანსხვავებს სამომხმარებლო საგნებს იმათგან, რასაც ჩვენ მოცემულ კონტექსტში (მაგალითად, დიდი

უნივერსალები და გემები კრუიზისათვის) მოხარების საშუალებების ქვეშ ვგულისხმობთ. სხვა სიტყვებით, მარქსის შემოქმედებაში, მოხმარების სფეროში წარმოების საშუალებები რაიმე შუალედურ და დამაჩქარებელ როლს არ ასრულებენ.

თუმცა მარქსი „მოხმარების საშუალებების“ ცნებას კი იყენებს, მაგრამ მას არალოგიკურად იყენებს და არა იმ აზრით, როგორაც რიტცერი აქ იყენებს. ჯერ-ერთი, მოხმარების საშუალებები იგივე გამაშუალებულ როლს ასრულებენ მოხმარებაში, როგორსაც წარმოების საშუალებები წარმოების მარქსისტულ თეორიაში. ამგვარად, წარმოების საშუალებების ანალოგიურად, რომელთა დახმარებით პროლეტარიატი ქმნის საქონელს და რომელთა გამოც კონტროლის ქვეშ მოქცეული და ექსპლოატირებულია, მოხმარების საშუალებები განისაზღვრებიან, როგორც ის, რაც უზრუნველყოფს ადამიანების მიერ საქონლისა და მომსახურების შეძენას დაამავე ხალხის, როგორც მომხმარებლის, კონტროლისა და ექსპლოატაციისა შესაძლებლობას ქმნის.

მოხმარების საშუალებების ცნებას, თუნდაც უბრალოდ ხსენების სახით, მრავალ ავტორთან ვხვდებით, მაგრამ ჟან ბოდრიარის ერთ-ერთი ადრინდელი ნაშრომი „მოხმარების საზოგადოება“ განსაკუთრებით აღსანიშნავია. თავისი კარიერის ამ ეტაპზე ბოდრიარი მარქსისტული თეორიის გავლენის შემოწმებას გვთავაზობს, მაგრამ რამოდენიმე წლის შემდეგ, როდესაც მას როგორც პოსტმოდერნისტულ სოციალურ თეორეტიკოსად აღიარებენ, ის ამ მიდგომაზე უარს იტყვის. საინტერესოა, რომ ბოდრიარი არ იძლევა ცნების განსაზღვრებას, მაგრამ გამოყენების პროცესში გვიხსნის, რომ (მარქსისაგან განსხვავებით) ის მოხმარების საშუალებებს გამოყენებული საქონლისაგან განასხვავებს, და იმ განმარტებას მისდევს, რომელსაც ჩვენ ვიყენებთ. მოხმარების საშუალებების მაგალითად ბოდრიარი გვთავაზობს პარიზული „სააფთიაქო მაღაზია“ გამოვიყენოთ. აი ერთ-ერთი ასეთი მაღაზიის აღწერა:

ყველაფერი რაც წააგავს ამერიკულ აფთიაქს თავმოყრილი და შეკუჭულია ერთ კუთხეში. ამ განსაცვიფრებელი დაწესებულების დანარჩენი ნაწილი მინიუნივერსალს გვაგონებს, სადაც იყიდება ყველაფერი: დაწყებული წიგნებიდან ფოტოაპარატამდე, სათამაშოები, ფრანგული და უცხოური ჟურნალ-გაზეთები, ტანსაცმელი; აქვე მიმდინარეობს წარმატებული ვაჭრობა მოთხოვნების მიხედვით: სენდვიჩებისა და სალათების სწრაფი მომზადება, უალკოჰოლო სასმელები, ასევე ხიზილალა, ცხიმოვანი ღვიძლის პაშტეტი და დახვეწილი კალათი პიკნიკისათვის. მაღაზიის გარეთ არსებული კაფე, როგორც თავად ირწმუნებიან, „ნამდვილ“ ამერიკულ მენიუს გვთავაზობს.

პარიზული „სააფთიაქო მაღაზია“, რა თქმა უნდა არის მოხმარების საშუალება იმ თვალსაზრისით, რომ ეს საშუალება – სოციალური და ეკონომიკური სტრუქტურაა, რომელიც საშუალებას აძლევს მყიდველს ბევრი რამ შეიძინოს.

მაგრამ ეს მხოლოდ საწყისი წერტილია ბოდრიარისათვის. შემდეგ ისმთელ რაიონზე, როგორც „გადიდებული სააფთიაქო მაღაზიაზე“ საუბრობს. აქ ის პარლი-2-ის რაიონს, თავისი სავაჭრო ცენტრით, აუზით, კლუბითა და საცხოვრებელი უბნით აღწერს. სავაჭრო ცენტრი მოხმარების ახალი საშუალების მაგალითს წარმოადგენს. სხვა მაგალითებად ბოდრიარი, კურორტებს (სათხილამურო კურორტი, კლაბ მედი) და აეროპორტებში ტერმინალებს განიხილავს.

ბოდრიარმა შორსმჭვრეტელური ნიჭი გამოავლინა, რადგან უკვე მეოცე საუკუნის 60-იანი წლების დასასრულს მოხმარების ამ ახალი საშუალებების მნიშვნელობაზე ალაპარაკდა. მაგრამ მან ეს ცნება და მასთან დაკავშირებული მოვლენები არასაკმარისად დაამუშავა. გარდა ამისა, ის ცდებოდა, როდესაც თავისი ყურადღების ცენტრში პარიზული სააფთიაქო მაღაზია დააყენა, რომელსაც დანარჩენ მსოფლიოში ნაკლები მნიშვნელობა ქონდა. არსებითად დღეს სააფთიაქო მაღაზიები სავსეა მოხმარების განსხვავებული საშუალებების იმპორტით, რომლებიც აქ ჩვენი ყურადღების ობიექტია: სწრაფი კვების რესტორნები, ყველანაირი ქსელები, ევროპული დისნეი-პარკები და ა.შ. ბოდრიარის მიერ მოხმარების საშუალებების გაგება რიტცერისეული გაგების იგივეობრივია.

მოხმარების ნებისმიერი საშუალება თანამედროვეა, იმ აზრით, რომ ის სიახლეა, რომელიც XX საუკუნეში გაჩნდა და ცნობილი მეორე ნახევარში გახდა. როგორც „მაკ-დონალდსი“, ეს ძირითადად ამერიკული სიახლეა, რომელმაც აშშ-ში მოხმარების შინაარსი შეცვალა, მაგრამ მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში აგრესიული ექსპორტის საგანი გახდა, სადაც მოხმარების სფეროზე უფრო მეტად ზემოქმედებს. შეერთებულ შტატებში მას იმდენად დიდი წარმატება აქვს, რომ ნიმუშის მიმცემია ისეთ განსხვავებულ სფეროებში, როგორებიცაა უნივერსიტეტები, საავადმყოფოები, მუზეუმები, აეროპორტები, სტადიონები და ეკლესიებიც კი. ყველა ეს სფერო შეიძლება, როგორც მომხმარებელთა მომსახურება განვიხილოთ, რთაც ისინი მოხმარების ახალი საშუალებების სახეს სულ უფრო მეტად იძენენ.

მოხმარების ახალი საშუალებები თანამედროვეა უფრო მნიშვნელოვანი აზრით: ისინი ზედმიწევნით რაციონალიზებული ან მაკდონალდიზებულია.

ეფექტურობა. მაგალითად, მსხვილი უნივერსალი შეიძლება, როგორც გაყიდვის უკიდურესად ეფექტური მექანიზმი დაახასიათო. ეს, კლიენტის თვალსაზრისით, თავის მხრივ, მას უკიდურესად ეფექტურ „გამყიდველ მანქანად“ ხდის. ნათელია, მოხმარება უფრო ეფექტური გახდება თუ ყველა მაღაზიები ახლო-მახლოს, ერთ ადგილას განთავსდებიან, თანაც მანქანების დასაყენებელი ადგილიც გამოყოფილი იქნება. კონკრეტული ნივთის ძებნის პროცესში კლიენტებისათვის მსგავს ეფექტურობას სუპერუნივერსალები უზრუნველყოფენ.

აღრიცხვიანობა. ლას-ვეგასის ოტელები ერთმანეთს ნომრების სიმრავლით, კაზინოების სიდიდით, „დიდი ჭრილებით“ მონეტებისათვის, საინტერესო გართობებით ეჯიბრებიან. ასეთივე შეჯიბრება დიდ კრუიზულ ხაზებს შორისაც შეიმჩნევა, რომლებიც მგზავრთა რაოდენობით, ლაინერების სიდიდით, მათი წონით, გასართობების რაოდენობით და ა.შ. ამაყოფენ. საბითუმო უნივერსალებში, მათ შორის უოლ-მარტში, მყიდველებს არწმუნებენ, რომ სამი რაოდენობრივი პარამეტრი უზრუნველყოფილია, მხედველობაშია – დაბალი ფასები, დიდი პარტიები, საქონლის ფართო ასორტიმენტი. იგივეა დიდი უნივერსალებში, სადაც საქონლის შეძენა შესაძლებელია ფასდაკლებით, რაც ხშირად მომხიბლველია. დისნეის სამყაროში დღიური ან კვირეული ბილეთების დადგენილი ფასები, ასევე მრავალრიცხოვანი აბრები მითითებებით, რომ თუ რამდენი მოუწევთ რიგში დგომა სასურველ ატრაქციონზე მოსახვედრად, ფაქტობრივად ტურისტული მომსახურების მოხმარების აღრიცხვიანობის ილუსტრაციაა.

წინასწარჭკვრეტა გამოვლენილი „მაკ-დონალდსში“ ნათლად ჩანს ისეთ მასშტაბურ ქსელში, როგორცაა „ჰარდ-როკ კაფე“. მაგალითად, მენიუ, კერძის გემო, კედელზე დაკიდებული გიტარაც კი ერთნაირია, იქნება ეს ოსაკაში, ბერლინში თუ სან-ფრანცისკოში. უნივერმალეობის ისეთი ქსელები, როგორებიცაა „პოტერი ბარნი“, „კრეიტი“ და „ბარელი“, „გეი“ და „ჯ.კრუ“, შეიძლება, როგორც სტანდარტიზაციის ახალი საფეხური განვიხილოთ. ამ ქსელებმა მასობრივ ბაზარს მდიდრული დიზაინი შესძინეს, მაგრამ საფასური ამისა იდენტური საქონელი იდენტურ უნივერმალეობში გახლავთ. ბედის ირონიით, მიუხედავად იმისა, რომ უნივერმალეობის ეს ქსელები ერთგვაროვნებასა და წინასწარჭკვრეტას გვთავაზობენ, ისინი თავის თავს ინდივიდუალურობებად ასაღებენ.

კონტროლი უნიფიცირებული ტექნოლოგიით, სადაც არაა გათვალისწინებული პიროვნული ფაქტორი. შეიძლება ვისაუბროთ, რომ დიდ უნივერმალეობის ყველა სფეროში უკიდურესი ტექნოლოგიური კონტროლი ხორციელდება. მკაცრი კონტროლია ტემპერატურაზე, განათებაზე, წესრიგზე და საყიდლებზე. მიზანია კონტროლი მყიდველებზე. დრო და სივრცე გაკონტროლებულია არქიტექტურით, დიდი უნივერმალეობის მცირე რაოდენობის ფანჯრებითა და კარებებით; დიდი უნივერმალეობის ერთგვაროვნება ნიშნავს რომ ისინი შეიძლება ნებისმიერ ადგილას არსებობდნენ; უმეტეს შემთხვევებში იქ საათები არ არის; შენობების კარგ მდგომარეობაში შენახვა, ინტერიერის პერიოდული ცვლა ქმნის შთაბეჭდილებას რომ ისინი არ ბერდებიან. მთლიანობაში, ყველაფერი რაც დაკავშირებულია უნივერმალეობთან იდეალურად დახვეწილია. მყიდველები საათობით დახეტილობენ უნივერმალეობში და დროის სვლას ვერ ამჩნევენ. ამ სიტუაციის შენარჩუნებით მყიდველებს უქმნიან პირობებს, რათა დიდხანს დაჰყონ მაღაზიაში, შეიძინონ მეტი საქონელი და ა.შ. დიდი უნივერმალეობი აკონტროლებენ თუ რას ვყიდულობთ ჩვენ, ზოგ საქონელს გამოირიცხავს, ზოგსაც შეავსებს, ხელმძღვანელობს „დამატებითი მიმზიდველობის“ პრინციპით, რომლის წყალობით ყოველდღიური ნივთები უფრო მიმზიდველნი და სასურველნი ხდებიან, როდესაც ისინი ეგზოტიკური საქონლით არიან გარშემორტყმული. დიდი უნივერმალეობი მყიდველთა ემოციებს აკონტროლებენ, ხმაურთან, მხიარულ და ოპტიმისტურ ატმოსფეროს ქმნიან. განსაკუთრებით უვლიან ბავშვებს და ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ისინი კონტროლირებად გარემოში იზრდებიან. მეტი კონტროლი ხორციელდება უნივერმალის თანამშრომლებზე, რომლებიც ფაქტობრივად უნივერმალის ტუსაღები არიან.

ამგვარად, ვხედავთ, რომ მოხმარების ახალი საშუალებები უკიდურესად რაციონალური და, მამასადაამე, ბევრად უფრო თანამედროვე მოვლენებია. ჩვენ ამ საკითხს შემდეგ თავში დავუბრუნდებით, სადაც ზოგიერთი პოსტთანამედროვე იდეებით ამ თანამედროვე მოვლენებისადმი მიდგომას განვიხილავთ.

არის თუ არა საშიშროება?

ამ მიმოხილვაში ერთი მოჩვენებითი წინააღმდეგობა მდგომარეობს იმ აქცენტსა, რომელსაც აკეთებს გიდენსი და განსაკუთრებით ბეკი თანამედროვე სამყაროს რისკიან ხასიათზე, და იმ წინასწახედვას შორის, რომელიც რიტცერს მაკდონალდიზირებული საზოგადოების სპეციფიკად მიაჩნია. წინასწარგანჭკვრეტილი სამყარო – ესაა სამყარო მოულოდნელობების

გარეშე, მათ შორის იმ მოულოდნელობების გარეშეც, რომლებიც რისკიანი გადაწყვეტილებების შედეგად ჩნდებიან. შეიძლება თუ არა ეს ორი თვალსაზრისი ერთმანეთს შევათანხმოთ?

გიდენსი და ბეკი ერთ დონეზე ატარებენ ანალიზს, რიტცერი კი სულ სხვა დონეზე ატარებს. მათ იშვიათი მოვლენები, მაგალითად, ატომურ ელექტროსადგურებსა და ბირთვულ იარაღთან დაკავშირებული კატასტროფები აინტერესებთ. ნათელია, რომ აქ დიდ რისკთან გვაქვს საქმე, რისკთან, რომელსაც დროისა და სივრცის მნიშვნელოვან მონაკვეთებში ძალზე არასასურველი შედეგები შეიძლება მოყვეს. რიტცერი, პირიქით, უფრო მეტად ჩვენი ცხოვრების ყოველდღიურ ასპექტებს განიხილავს, მაგალითად ჰამბურგერებს, რომელთაც შესვენების დროს მივირთმევთ, ან საკრედიტო ბარათებს, რომელთა საშუალებით ფულს ვიხდით. ასევე ცხადია, რომ აქ არ არის არავითარი რისკი – ჩვენ ვღებულობთ შეკვეთილ ჰამბურგერს, ხოლო კომპანია-ემიტენტი სწრაფი კვების რესტორანს გადაუხდის.

მაგრამ აქ ძალზე მნიშვნელოვანი კითხვა იბადება: შეიძლება თუ არა გიდენსისა და ბეკის მიერ აღწერილი მოვლენები და ვითარებები მაკდონალდიზებულ იქნან? რიტცერის აზრით პასუხი იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი არათუ მაკდონალდიზირებული, არამედ, მნიშვნელოვანწილად რაციონალიზირებულაც კი არიან. ატომური ელექტროსადგური, რა თქმა უნდა, ეფექტურად ფუნქციონირებს, პროგნოზირებადიცაა, ეყრდნობა რაოდენობრივ კრიტერიუმებს და ფართოდ გამოიყენებს უნიფიცირებულ ტექნოლოგიებს, მაგრამ, როგორც სხვა მაკდონალდიზირებული სისტემები, ის რაციონალურობის ირაციონალურ გამოვლენებს, მათ შორის იშვიათს, მაგრამ დამანგრეველ ავარიებს ბადებს.

გარდა ამისა, რაციონალურობის ვებერისეული თეორია, განსაკუთრებით მასში მოქცეული რაციონალურობის ირაციონალური გაგება გიდენსისა და ბეკის მიერ აღწერილი რისკების დიდ ნაწილს ძალიან კარგად გვიხსნის. სარისკო სფეროების უმრავლესობა მნიშვნელოვანწილად რაციონალიზირებულია, თუმცა ირაციონალური მომენტები ყოველთვისაა შესაძლებელი. ბეკიც იგივეს ამბობს, მხოლოდ ვებერისეული თეზისის კონტექსტში შეცდომით უარყოფს: „რაციონალიზაციის“ ვებერისეული კონცეფცია უკვე წარმატებული რაციონალიზაციის მიერ შექმნილ გვიანდელი თანამედროვეობის სინამდვილეს ვეღარ მოიცავს. „ტექნიკური ოპციების (მიზანრაციონალურობა) მზარდი შესაძლებლობების კვალობაზე მათი მოსალოდნელი შედეგების აღრიცხვიანობის პრობლემატურობა იზრდება“. პრობლემა ისაა, რომ სარისკო წამოწყებებთან დაკავშირებული ირაციონალური გამოვლენები, ბევრად მნიშვნელოვანია სწრაფი კვების რესტორნებთან დაკავშირებული რისკებზე. ბირთვული კატასტროფა ბევრად სერიოზულია, ვიდრე ცუდად გამომცხვარი ჰამბურგერი ან დაწუნებული საკრედიტო ბარათი.

მაკონალდიზაციის სფეროში შესვლისას ბეკი იმეორებს ამ თეზისს: ინდივიდუალიზაცია ცხოვრების ყველა განზომილებაში საბაზრო ურთიერთობას ნიშნავს. არსებობის აღმოცენებული ფორმები – ესაა იზოლირებული მასობრივი ბაზარი, და სახლების, შიდადგამის, ყოველდღიური ტიპური ნივთების, ასევე, შეხედულებების, თვალსაზრისის, ჩვევების, განწყობის, მასობრივი ინფორმაციის მიერ შემოთავაზებული ცხოვრების გაცვეთილი სტილის, თვითცნობიერების გარეშე, მასობრივი მოხმარება. სხვა სიტყვებით, ინდივიდუალიზაცია თავს ახვევს ადამიანს

გარეგან კონტროლსა და სტანდარტიზაციას, რაც გვაროვნული და ფეოდალური სუბკულტურების ანკლავებისათვის უცნობია.

ანალოგიურად გიდენსიც თავის მრავალი ოპციების რეფლექსურ სამყაროში მაკდონალდიზაციის მსგავს რაღაცას იმავე სფეროში ამჩნევს, რომელსაც რიტცერიც იკვლევს: „რა თქმა უნდა არსებობენ მასტანდარტიზირებული მოვლენები – განსაკუთრებით კომოდიფიკაციის ფორმით“. განაზოგადებს რა გიდენსი წერს: „თანამედროვეობის აბსტრაქტული სისტემები, როგორც ყოველდღიური ცხოვრების გაგრძელება, შეფარდებითი უსაფრთხოების მნიშვნელოვან სფეროებს ქმნიან“ (1991,გვ.133).

კიდევ ერთი განსხვავება იმაშია, რომ გიდენსი (ინგლისი) და ბეკი (გერმანია),ევროპული თვალსაზრისით წერენ, მაშინ როდესაც რიტცერი ამერიკული პოზიციით გამოდის. 70-80-იან წლებში, როდესაც სამი თეორეტიკოსი საკუთარ იდეებს აყალიბებდა, ევროპაში დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის დაპირისპირებას ქონდა ადგილი , ბირთვული ომის საშიშროება იყო. ეს საშიშროება უფრო ევროპაში იგრძნობოდა ვიდრე ამერიკაში, ნაწილობრივ ევროპის სიახლოვით ყოფილ საბჭოთა კავშირთან და კიდევ იმის გამო, რომ ევროპამ ომის დამანგრეველი ძალა საკუთარ თავზე გამოსცადა. ამან აიძულა გიდენსი ეთქვა, რომ „მსოფლიო, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ ეჭვს იწვევს და საშიშროებას შეიცავს“ (გიდენსი, 1990,გვ.10). ამერიკელები, თუმც არ არიან დაზღვეულნი, მაგრამ, როგორც წესი, დიდ საშიშროებას ვერ ხედავენ.

თანამედროვეობა და ჰოლოკოსტი.

როგორც რიტცერისთვის ფორმალური რაციონალობის თანამედროვე ნიმუშია სწრაფი კვების რესტორნები, ზიგმუნდ ბაუმანისათვის (ბაუმანი, 1989,1991) ასეთი ნიმუშია ჰოლოკოსტი – ნაცისტური რეჟიმის მიერ ებრაელთა სისტემატური განადგურება. ბაუმანი წერს: „განხილული, როგორც რთული მიზანმიმართული ოპერაცია, ჰოლოკოსტი თანამედროვე ბიუროკრატიული რაციონალობის ნიმუშად შეიძლება ჩაითვალოს“ (1989,პ,149). ბევრს შეიძლება რესტორნებისა და ჰოლოკოსტის ერთ რიგში განხილვა უხერხულად მოეჩვენოს. და მაინც, თანამედროვე რაციონალობის შესახებ სოციოლოგიურ აზროვნებაში კავშირი ბიუროკრატიიდან ჰოლოკოსტამდე და შემდეგ სწრაფი კვების რესტორნებამდე ნათლად შეიმჩნევა. რაციონალობის ვებერისეული პრინციპი ამ მოვლენათაგან თოთოეულს შეიძლება სასარგებლოდ და აზრიანად მივუსადაგოთ. ჰოლოკოსტის ავტორმა თავის ერთ-ერთ იარაღად ბიუროკრატია გამოიყენა. პირობები, რომლებმაც ჰოლოკოსტი შესაძლებელი გახადა, განსაკუთრებით ფორმალური რაციონალობა, დღესაც არსებობს. მართლაც, მაკდონალდიზაციის პროცესი არა მხოლოდ იმაზე მიუთითებს, რომ ფორმალურ-რაციონალური სისტემები კვლავ არსებობენ, არამედ იმაზეც, რომ ის მნიშვნელოვნად ფართოვდება. ამგვარად, ბაუმანის თვალსაზრისით ვითარებების სწორი შერჩევით თანამედროვე სამყარო უფრო მეტი საზიზღრობებისათვისაა (თუ ასეთი რამ შესაძლებელია)მზად, ვიდრე ჰოლოკოსტია.

თანამედროვეობის ნაყოფი.

ბაუმანი სხვებისაგან განსხვავებით ჰოლოკოსტს არანორმალურ მოვლენად არ თვლის: მას ის, როგორც თანამედროვე რაციონალური სამყაროს მრავალ მიმართებაში „ნორმალურ“ ასპექტად მიაჩნია: ჭეშმარიტება ისაა, რომ ჰოლოკოსტის ყოველი „ინგრედიენტი“ – თითოეული იმ მოვლენების სიმრავლიდან, რომლებმაც ის შესაძლებელი გახადეს – ნორმალური იყო; „ნორმალური“ არა ჩვეული გაგებით, არამედ იმ აზრით, რომ ყოველივესთან რაც ჩვენ ვიცით ცივილიზაციის შესახებ, მის ძირითად არსთან, მის პრიორიტეტებთან, სამყაროს ხედვასთან სრულ თანხმობაში იყო.

ამგვარად, ბაუმანის აზრით, ჰოლოკოსტი თანამედროვეობის ნაყოფი, და არა ის, როგორც მას განიხილავს ადამიანთა უმრავლესობა, თანამედროვეობის რღვევის შედეგი ან მის ფარგლებში შერჩეული ახალი გზა იყო. ბაუმანის სიტყვებით, თანამედროვეობასა და ჰოლოკოსტს შორის „შერჩევითი სიახლოვე“ იყო.

მაგალითად, ჰოლოკოსტი ადამიანის განადგურებისათვის ინდუსტრიალიზაციის საბაზო პრინციპებსა და ქარხნულ სისტემას გულისხმობდა: (ოსვენციმი) აგრეთვე თანამედროვე ქარხნული სისტემის ჩვეულებრივი გაგრძელება იყო. საქონლის წარმოების ნედლეული აქ ადამიანები, ხოლო შედეგი – სიკვდილი იყო, ერთეულთა ყოველდღიური რაოდენობა ხელმძღვანელის დავთრებში კოხტად აღირიცხებოდა. ქარხნის მიღებიდან, თანამედროვეობის ქარხნული სისტემის ნამდვილი სიმბოლოებიდან, ადამიანის დამწვარი სხეულის ძლიერ სუნთან ბოლი მოედინებოდა. თანამედროვე ევროპის ბრწყინვალედ ორგანიზებული სარკინიგზო დამხარისხებელი პარკი ფაბრიკებისათვის ახალი ნედლეულის მიწოდებას აწესრიგებდა. ის ამას ზუსტად ისევე აკეთებდა, როგორც სხვა ნედლეულის მიწოდების დროს. ინჟინრებმა დააპროექტეს კრემატორიუმი; ხელმძღვანელმა შეიმუშავა ენერგიული და ეფექტური ბიუროკრატიული სისტემა; ჩვენ სოციალური ინჟინერინგის ნამდვილი პროგრამის მოწმენი ვიყავით.

ნაცისტებმა მოახერხეს მრეწველობის რაციონალური მიღწევების შერწყმა რაციონალურ ბიუროკრატიასთან და შემდეგ ამის გამოყენება ადამიანთა გასანადგურებლად. მსგავს რაციონალურ ფორმებში ხორცშესხმული თანამედროვეობა ჰოლოკოსტისათვის საკმაო არა, მაგრამ აუცილებელი პირობა კი ნამდვილად იყო. თანამედროვეობისა (Modern-ის) და რაციონალურობის გარეშე „ჰოლოკოსტი შეუძლებელი იქნებოდა“.

ბიუროკრატის როლი.

გერმანულმა ბიუროკრატამ არა თუ ხორცი შეასხა ჰოლოკოსტს, არამედ, ყველაზე ზუსტი გაგებით, – მან შექმნა ჰოლოკოსტი. ამოცანა, ჰიტლერის განმარტებით „ებრაელთა მოცილება“, გერმანულმა ბიუროკრატამ აიტაცა და მათ მიერ ყოველდღიური პრობლემების გადაჭრის პარალელურად, ებრაელთა განადგურება ჰიტლერისა და მისი მიმდევრების მიერ დასახული ამოცანის შესრულების პირობა გახდა. ამგვარად, ბაუმანი ამტკიცებს, რომ ჰოლოკოსტი ირაციონალურობის ან წინა ეპოქების ბარბაროსობის შედეგი კი არა – უფრო თანამედროვე

რაციონალური ბიუროკრატის შედეგი იყო. ჰოლოკოსტი არა გიჟებმა, არამედ, სხვა კუთხით, სავსებით ნორმალურმა ბიუროკრატებმა შექმნეს და განახორციელეს.

არსებითად წინა მცდელობებს, მაგალითად, ემოციურ და ირაციონალურ პროგრამებს არ შეეძლოთ ჰოლოკოსტისათვის დამახასიათებელი მასობრივი ჟლეტა განეხორციელებინათ. მსგავსი მასობრივი ამოძირკვა უკიდურესად რაციონალიზირებულ და ბიუროკრატული პროცესს საჭიროებდა. ისეთ ირაციონალურ აფეთქებას, როგორცაა დარბევა შეეძლო რამოდენიმე ადამიანი გაენადგურებინა, მაგრამ ვერასოდეს შესძლებდა ჰოლოკოსტის მსგავსი მასობრივი ჟლეტა წარმატებით განეხორციელებინა. როგორც ბაუმანი წერს: „ბოლშევიკური მრისხანება მასობრივი განადგურების საცოდავად პრიმიტიული და არაეფექტური იარაღი. ჩვეულებრივ ისინი ძალას კარგავენ მანამ, სანამ ძირითადი ამოცანა შესრულდება“. ნაცისტების ორგანიზებულ თანამედროვე გენოციდს, პირიქით, აქვს გააზრებული რაციონალური მიზანი – "უკეთესი" საზოგადოების შექმნა (სამწუხაროდ, ნაცისტების აზრით, უკეთესია საზოგადოება სადაც „მავნე ებრაელები არ არიან) და ნაცისტები და მათი ბიუროკრატები ამ მიზნის მისაღწევად მშვიდად და მეთოდურად მოქმედებდნენ.

ბევრი მკვლევარისაგან განსხვავებით, ბაუმანი ბიუროკრატს უბრალო ნეიტრალურ იარაღად არ თვლის, რომლის წარმართვა ნებისმიერი მიმართულებითაა შესაძლებელი. ბაუმანი ბიუროკრატს უფრო „დატენილ მექანიზმს“ ამსგავსებს (1989). მისი გამოყენება, როგორც ბოროტი ასევე კეთილი მიზნებისათვის შეიძლება, თუმცა, უფრო სავარაუდოა, რომ არაადამიანურ ქმედებებს შეუწყობს ხელს. „ის დაპროგრამირებულია ოპტიმალური განზომილების საფუძველზე, რომ ერთი ადამიანური ობიექტი მეორისაგან ან სულიერი ობიექტი უსულოსაგან არ განასხვავოს“ (1989). ბიუროკრატს, ითვალისწინებდა რა თავის ბაზისურ პარამეტრებს საქმეს ბოლომდე მიჰყვებოდა და ამეტებდა კიდეც. ბიუროკრატები ნაკლებადკომპეტენტურნი არიან სხვა სფეროებში და ესეც ხელს უწყობდა ჰოლოკოსტს. მაგალითად, ბიუროკრატიაში საშუალება ხშირად გადაიქცევა ხოლმე მიზნად, ამ შემთხვევაშიც, საშუალება – განადგურება – მიზნად იქცა.

ბიუროკრატია და მისი ჩინოვნიკები, რა თქმა უნდა, თავად ვერ შექმნიდნენ ჰოლოკოსტს; სხვა ფაქტორებიც საჭირო იყო: ჯერ-ერთი, უდავოდ არსებობდა კონტროლი სახელმწიფო აპარატის მხრიდან, რომელსაც დანარჩენ საზოგადოებაზე ძალადობის მონოპოლია ხელთ უპყრია. სხვა სიტყვებით, ნაცისტურ გერმანიაში გამაწონასწორებელი ძალა არ არსებობდა. სახელმწიფოს აკონტროლებდა ადოლფ ჰიტლერი, მას კი ქონდა უნარი აეძულებინა სახელმწიფო მისი ბრძანებები უპირობოდ შესრულებინა. მეორე, არსებობდა ანტისემიტიზმის სპეციფიკურად თანამედროვე, რაციონალური ნაირსახეობა, რომელიც ებრაელებს საზოგადოების დანარჩენი ნაწილისაგან სისტემატურად გამოყოფდა და მიიჩნევდა, რომ გერმანიას გახდეს „იდეალური“ სახელმწიფო ძირითადად ისინი უშლიან ხელს. ამისათვის გერმანელებს უნდა გაენადგურებინათ ის ვინც ამ მიზნისაკენ მიმავალგზას უღობავდა. გერმანული მეცნიერება (თავად უკიდურესად რაციონალიზირებული) ებრაელთა არასრულფასოვნების დასამტკიცებლად გამოიყენებოდა. იქედან, რომ ებრაელები არასრულფასოვნები არიან და ასევე იდეალური სახელმწიფოს დამკვიდრებას ხელს უშლიან, დასკვნა ერთია – უნდა განადგურდნენ.

როგორც კი დადგინდა, რომ განადგურება აუცილებელია, ბიუროკრატების წინაშე მიზნის მიღწევის ეფექტური საშუალების პრობლემა დაისვა.

თავისი როლი ასევე იმ ფაქტორმაც შეასრულა, რომ ისეთ თანამედროვე სტრუქტურებში, როგორცაა ბიუროკრატია, ზნეობრივ მოსაზრებებს ადგილი არ უნდა ქონდეს. არავის დაუსვამს კითხვა: სწორია თუ არა ებრაელთა განადგურება? ასეთი მორალური უხერხულობის არარსებობა კიდევ ერთი მიზეზია იმისა, რომ ჰოლოკოსტი თანამედროვე მოვლენა გახდა.

ჰოლოკოსტი და მაკდონალდიზაცია.

ჰოლოკოსტს მაკდონალდიზაციის ყველა თვისება ახასიათებს. უეჭველია, აქ არის აქცენტი ეფექტურობაზე. მაგალითად, გაზი განისაზღვრა, როგორც ადამიანთა დიდი რაოდენობის განადგურების უფრო ეფექტური მეთოდი, ვიდრე ტყვიები. ჰოლოკოსტი კონვეიერის წინასწარჭვრეტაა: ეს იყო სიკვდილის ბანაკებისაკენ მიმავალი გრძელი მწკრივები, შხაპის მისაღებად მიმავალი ადამიანების გრძელი რიგები, პროცესიის ბოლოს სალიკვიდაციოდ გამზადებული. ჰოლოკოსტი ექვემდებარებოდა აღრიცხვას, რადგან რაოდენობრივ ფაქტორებზეა ქცენტირებული, მაგალითად, დროის მოკლე მონაკვეთში, რამდენი ადამიანი შეიძლება განადგურდეს. რკინიგზის ხელმძღვანელობისათვის ობიექტის ერთადერთი ღირებული არტიკულაცია არის ტონა კილომეტრზე. მათ არა აქვთ საქმე ადამიანებთან, ცხვრებთან, ეკლიან სიმებთან, მათ საქმე მხოლოდ ტვირთთან აქვთ და ეს არის არსი, რომელიც მხოლოდ რაოდენობრივი მახასიათებლებით, ყოველგვარი თვისობრიობის გარეშე ხასიათდება. ბიუროკრატების უმრავლესობისათვის ისეთი კატეგორიაც კი, როგორცაა ტვირთი, ხარისხთან დაკავშირებული შეზღუდვაა. მათ თავიანთი საქმიანობის მხოლოდ ფინანსური რეზულტატი აინტერესებთ. მათი მიზანი – ფულია.

უეჭველია, რომ ებრაელთა ცხოვრებას, მათ სიკვდილსაც, რომლებიც მიაბიჯებდნენ გაზის კამერებში, ნაკლები ყურადღება ეთმობოდა. სხვა, რაოდენობრივი აზრით, ჰოლოკოსტი მასობრივ განადგურებებში ყველაზე რადიკალური გახლდათ. როგორც ყოველივე, რაც-რაციონალური, დაგეგმილი, მეცნიერულად დასაბუთებული, ეფექტურად მართული, კოორდინირებული – სახით კეთდება, ჰოლოკოსტიც ყველა მის თანამედროვე ექვივალენტებს აღემატებოდა, რითაც მათი პრიმიტიული, მფლანგველური და არაეფექტური ხასიათი აჩვენა. როგორც ყველაფერი ჩვენს თანამედროვე ეპოქაში ჰოლოკოსტიც ყველა მიმართებაში აღმატებულია. ის წარსულის ყველა გენოციდზე მაღლა დგას.

ბოლოს, ჰოლოკოსტი უნიფიცირებულ ტექნოლოგიას იყენებს, როგორცაა წესდებები და ცირკულარები ბანაკებში და გაზის კამერების კონვეიერული მუშაობა, რათა დაცვა და ტუსალებიც კონტროლ ქვეშ ყოლოდათ.

რა თქმა უნდა მაკდონალდიზაციის ჰოლოკოსტისადმი შესატყვისობის საუკეთესო მახასიათებელი რაციონალობის ირაციონალურობა, განსაკუთრებით დეჰუმანიზაციაა. აქ ბაუმანი დისტანცირების ცნებას იყენებს, რათა აჩვენოს, რომ მსხვერპლის დეჰუმანიზაცია შესაძლებელია იმიტომ, რომ ბიუროკრატებს, რომლებიც ამ გადაწყვეტილებას ღებულობენ,

მასთან პირადი კავშირი არა აქვთ. ამას გარდა, მსხვერპლი მანიპულაციისა და ლიკვიდაციის ობიექტია, ციფრები ადამიანები არ არიან. ზოგადად, „გერმანული ბიუროკრატიული აპარატი ისეთი მიზნის სამსახურში იმყოფებოდა, რომლის ირაციონალობა მიუწვდომელია“ (1989).

ბაუმანის განაზრებებში მნიშვნელოვანი მომენტი ის, რომ ნაცისტების მიერ შემოღებულმა რაციონალურმა სისტემამთავისი მსხვერპლი – ებრაელები – მოიცვა. გეტო „გამანადგურებელი მანქანის ნაწილად“ იქნა გადაკეთებული. (1989). განწირული თემების ლიდერები პროცესისათვის აუცილებელი წინასწარი ბიუროკრატიული სამუშაოს ძირითად ნაწილს (აწვდიდნენ ნაცისტებს მონაცემებს, და ინახავდნენ მომავალი მსხვერპლის არქივებს) ასრულებდნენ, ხელმძღვანელობდნენ წარმოებასა და განაწილებას, რომელიც მსხვერპლთა სიცოცხლის შენარჩუნებას მოითხოვდა მანამ, სანამ გაზის კამერები მათ მიღებას შესძლებდნენ, იცავდნენ დატყვევებულ მოსახლეობას ისე, რომ კანონის და წესრიგის დაცვა დამპყრობთა მხრიდან რაიმე დანახარჯს არ მოითხოვდა, უზრუნველყოფდნენ განადგურების პროცესის მშვიდ დინებას, შემდეგი სტადიის ობიექტებს განსაზღვრავდნენ, რჩეული ობიექტები ადგილზე მიყავდათ, საიდანაც მათი წაყვანა მინიმალურ დანახარჯებს მოითხოვდა, შემდგომი მოგზაურობის დანახარჯების დასაფარავად ფინანსური რესურსების მობილიზებას ახერხებდნენ (1989).

(ეს ენათესავება იმ იდეას, რომლის თანახმად მაკდონალდიზირებულ სამყაროში მყიდველი ამ სისტემის უხელფასო თანამშრომელს წარმოადგენს: თავად ამზადებს სალათს, თავად ალაგებს სუფრას და ა.შ.) „ჩვეულებრივი გენოციდის“ შემთხვევაში მკვლელი და მსხვერპლი ერთმანეთისაგან განცალკევებულია. მკვლელი მსხვერპლის მიმართ რაღაც საზიზღრობას გეგმავს, აქ მოსალოდნელია წინააღმდეგობა. წინააღმდეგობა კი ნაკლებადაა მოსალოდნელი მაშინ, როდესაც მსხვერპლი დამნაშავეების მიერ შექმნილი „სისტემის“ ნაწილია.

რაც შეეხება იმ ებრაელების საქციელს, რომლებიც ნაცისტებთან თანამშრომლობდნენ, ისინი რაციონალურად იქცეოდნენ. ისინი აკეთებდნენ იმას, რაც აუცილებელი იყო, რომ კიდევ რაღაც დრო ცოცხლად დარჩენილიყვნენ ან უფრო რბილ მოქცევას იმსახურებდნენ. ისინი რაციონალურ ინსტრუმენტებსაც კი იყენებდნენ, მაგალითად, მიიჩნევდნენ, რომ რამოდენიმე ადამიანის გაწირვა ბევრის სიცოცხლეს იხსნის, ან, რომ მათი სამსახურის გარეშე უფრო მეტი ებრაელი დაიღუპებოდა. საბოლოო ჯამში, ასეთი ქმედებები ირაციონალური იყო, რამდენადაც ხელს უწყობდა გენოციდის პროცესს და წინააღმდეგობის ალბათობას ამცირებდა.

თანამედროვეობა თავისი ცივილიზირებულობით ამაცობს, ანუ იმით, რომ აქვს აუცილებელი გარანტიები, რომლებიც ჰოლოკოსტის განმეორებას გამორიცხავენ. მაგრამ, ყოველივე ეს მოხდა; მიღებული ზომები არასაკმარისი აღმოჩნდნენ. დღეს რაციონალიზაციას არ დაუკარგავს თავისი გავლენა, მეტიც, დღეს ის უფრო ძლიერია. ძნელია ივარაუდო, რომ რაციონალიზმის სიგიჟისაგან დამცველი მექანიზმები დღეს უფრო ძლიერია, ვიდრე 1940 წელს. როგორც ბაუმანი წერს: „ოსვენციმის შემქმნელი არცერთი სოციეტალური პირობები სინამდვილეში არ გამქრალა, და ოსვენციმის მსგავსი კატასტროფების თავიდან ასაცილებლად არანაირი ეფექტური ზომები არ იქნა მიღებული“ (1989, გვ.11). ახალი ჰოლოკოსტისაგან თავის დასაცავად ძლიერი მორალი და პოლიტიკურ ძალთა პლურალიზმია აუცილებელი. მაგრამ მაინც არსებობს ერთი ძალის

გაბატონების ალბათობა და ძნელია დაიჯერო, რომ ჩვენ გვაქვს საკმარისად ძლიერი ეთიკური სისტემა რათა ძლევამოსილი ლიდერისა და ენერგიული ბიუროკრატია შერწყმას ხელი შევუშალოთ.

რეზიუმე.

ამ თავში ჩვენ მიმოვიხილეთ ზოგიერთი თეორიული მიდგომა, რომლებიც დღევანდელ სამყაროს თანამედროვე ეპოქის ნაწილად მიიჩნევენ. ენტონი გიდენსს თანამედროვეობა ესმის, როგორც დამანგრეველი ძალა, რომელსაც უპირატესობებიც აქვს და საშიშროებასაც შეიცავს. გიდენსი, კერძოდ, ისეთ საშიშროებებს აღნიშნავს, როგორც დამანგრეველ ძალებთან დაკავშირებული რისკია. ეს საშიშროებები რისკის საზოგადოების შესახებ ბევრს ნაშრომის ძირითადი საკითხებია. თანამედროვე სამყარო, როგორც რისკისა და ადამიანების მიერ მისგან თავის დაცვის აუცილებლობის სამყაროდ განიხილება. ჯ. რიტცერს რაციონალობა თანამედროვე საზოგადოების ძირითად მახასიათებლად მიაჩნია, მიუხედავად იმისა, რომ მაკდონალდიზაცია უკიდურესადაა განვითარებული. მაშინ, როდესაც სწრაფი კვების რესტორნებს იგი, როგორც რაციონალობისა და თანამედროვეობის მაგალითს განიხილავს, ბაუმანი ასეთად ჰოლოკოსტს თვლის. სწრაფი კვების რესტორნებსა და, განსაკუთრებით, ჰოლოკოსტზე აქცენტი ირაციონალურ მომენტებზე და, განზოგადებულად, იმ საშიშროებებზე მიუთითებს, რომლებიც თანამედროვეობასა და მზარდ რაციონალიზაციასთან არიან დაკავშირებული.